

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MICHAŁÓW

na lata 2025 - 2028

SPIS TREŚCI

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami ...	10
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	12
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	13
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	13
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	17
5.2.1. Zarys historii obszaru gminy	18
5.2.2. Krajobraz kulturowy	19
5.2.3. Zabytki nieruchome	25
5.2.4. Zabytki ruchome	27
5.2.5. Zabytki archeologiczne	27
5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych	27
5.2.7. Dziedzictwo niematerialne	27
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	33
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	36
5.4.1 Stanowiska archeologiczne	38
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	41
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	43
7. Założenia programowe	44
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	47
9. Zasady oceny realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	47
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	48
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	49
12. Aneksy	51

1. Wstęp

Dziedzictwo kulturowe jako jeden z podstawowych aspektów życia i działalności człowieka, kształtuje związki międzyludzkie i określa tożsamość i świadomość społeczności. Obiekty zabytkowe stanowią cenny element kultury, który wpływa na kształtowanie się otoczenia człowieka współczesnego, mający wszechstronny wpływ na jego życie codzienne. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa, należycie pielęgnowane i wykorzystane, powinny stanowić jeden z głównych czynników rozwoju życia społeczno - gospodarczego.

Przedmiotem opracowania „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Michałów na lata 2025-2028” jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy, zaś jego celem jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami znajdującymi się w granicach gminy na lata 2025-2028.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1292) nakłada na gminy obowiązek sporządzania programu opieki nad zabytkami. Określa ona przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków. Niezależnie od obowiązku ochrony zabytków, stanowiących historyczną i materialną spuściznę pokoleń, zachowanie, a także przywrócenie zabytkom utraconych walorów jest uzasadnione społecznie i ekonomicznie.

Program przedstawia przede wszystkim charakterystykę zasobów i dziedzictwa kulturowego gminy, jego celem jest stworzenie kompleksowej, wieloletniej strategii opieki nad zabytkami na terenie gminy Michałów. Program opieki nad zabytkami gminy Michałów powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem, jakim jest dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania mają za cel poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację.

Niezwykle istotne jest, aby w działania na rzecz realizacji zadań nakreślonych w programie włączyli się mieszkańcy, poprzez różne formy swojej aktywności zawodowej i pozazawodowej. Poprzez działania edukacyjne program powinien też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej i znaczenia lokalnych wartości i przede wszystkim budzić poczucie dumy i identyfikację z tak zwaną małą ojczyzną. Program jako element polityki samorządowej, jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania gminnego.

Niniejszy program został opracowany realizując wymóg art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. (Dz.U. z 2024 r. poz. 1292) oraz zgodnie z dokumentami programowymi o zasięgu ogólnokrajowym, wojewódzkim, powiatowym, gminnym.

Program opieki nad zabytkami powinien służyć podejmowaniu działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, a także upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Wskazane w programie działania są skierowane na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami m. in. poprzez działanie edukacyjne, ma też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną. Program opieki nad zabytkami jest podstawą współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Michałów na lata 2025–2028 opracowywany jest w cyklach 4 letnich, a z jego realizacji wójt co 2 lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego regulowana jest aktami prawa krajowego i międzynarodowego. Podstawowymi aktami prawa krajowego jest: Konstytucja RP art. 5, 6, 86 i ustawa o ochronie zabytków (...). Unia Europejska reguluje zagadnienia opieki nad zabytkami w traktacie z Maastricht z dnia 2 lutego 1992 r., Rozporządzeniu Rady EWG z dnia 15 marca 1993 w sprawie wywozu dóbr kultury, konwencja UNESCO w sprawie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, ratyfikowana 8 lutego 2011 r.

Wykonanie zadań w zakresie kultury i ochrony jest zadaniem ustawowym samorządów, na szczeblu gminnym reguluje to ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1465 z późn. zm.) Zgodnie z tą ustawą gminy w zakresie zadań własnych realizują sprawy dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 7 ust. 1 pkt. 9).

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami na okres 4 lat nakłada na gminę art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1292)

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych, służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej.

Terminem opieka nad zabytkami ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich.

W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków (którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego), a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto, ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, zgodnie z którym w szczególności są to:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;

2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Zgodnie z ust. 3 - 5 art. 87 w/w ustawy Gminny Program Opieki nad Zabytkami przyjmuje Rada Gminy po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, po czym program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu Wójt, co dwa lata sporządza sprawozdanie, które jest zobowiązany przedstawić Radzie Gminy.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w szeregu dokumentów:

Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. w trzech artykułach:

- Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą równoważnego rozwoju.”
- Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związku z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.
- Art. 86: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

Głównym aktem prawnym regulującym przedmiot, zakres i formy opieki nad zabytkami jest **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1292) stanowi ona podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres, formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków.

Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- **Art. 3:** definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- **Art. 4:** objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych,

organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska".

- **Art. 5:** określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

- **Art. 6:** klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2393),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

- **Art. 7:** reguluje następujące formy ochrony zabytków:

1. Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

2. Uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

3. Utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, dotyczące w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

- **Art. 16 ust. 1:** wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

- **Art. 17:** określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku krajobrazowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów.

- **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19:** wskazuje, że „studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych.

2. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20:** mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

- **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

- **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków”.

- **Art. 89** wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 1465 z późn.zm.), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1130 z późn. zm.). Ustawa, określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 418. Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, m.in. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami- w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r.- Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz.U. z 2025 r. poz. 647),, która mówi m.in. o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1478 z późn. zm.), której przepisy określają m. in. kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2024 r. poz. 1145 z późn. zm.). W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad

zabytkami. Ustawa określa m.in. postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j. Dz.U. z 2024 r. poz. 87). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki-ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej- prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy m.in. sprawowanie opieki nad zabytkami (art. 32 ust. 1, 2).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. z 2024 r. poz. 1491 z późn. zm.). W ramach ustawy gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (m.in. stowarzyszenia).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. Dz.U. z 2022 r. poz. 385) Określa ona podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiąganie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:

- „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
- 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
- 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
- 5) urządzanie wystaw,
- 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej” (art. 2).

Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:

- 1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum;
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom;
- 3) sprawowania nadzoru nad muzeum (art. 6 ust. 4).

Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2393), która mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j. Dz.U. z 2020 r. poz. 164 z późn. zm.)

Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. 2018 r., poz. 2337) Zgodnie z art. 7 ust. 1 i 2 bezpośredni dozór nad stanem grobów i cmentarzy wojennych sprawują gminy, jeżeli czynności dozoru nie powierzono zrzeszeniom i organizacjom (fundacje, stowarzyszenia i instytucje społeczne, za ich zgodą). W razie uszkodzenia grobu lub jakichkolwiek urządzeń na cmentarzu wojennym wójt (burmistrz, prezydent miasta) lub inny podmiot sprawujący opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jest obowiązany zawiadomić o tym wojewodę

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Dokumenty, do których odwołuje się gminny program opieki nad zabytkami połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym (gminnym). Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Michałów powstał w oparciu o przedstawione powyżej akty prawne oraz powinien funkcjonować w powiązaniu z dokumentami programowymi opracowywanymi na poziomie kraju. Należą do nich: Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 i Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026.

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21.09.2004 r.)

Głównym celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce poprzez m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywną ochronę zabytków. Wśród kierunków działań wymieniono kompleksową rewaloryzację obiektów zabytkowych, ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, promocję potencjału kulturowego regionów.

Instrumentem realizacji Strategii jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Wśród najważniejszych celów strategicznych państwa w sferze ochrony zabytków wymieniono:

- przygotowania skutecznego systemu prawnego – finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służb konserwatorskich,
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030

Uchwałą Nr 125/2014 z dnia 24 czerwca 2014 r. Rada Ministrów określiła Koncepcję Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 roku, która będzie realizowana poprzez realizację celów szczegółowych:

Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności.

Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów.

Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej.

Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.

Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa.

Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030

Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030”.

Cel główny Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 stanowi wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Jest on między innymi powiązany z realizacją działań wskazanych w poszczególnych obszarach dla wszystkich trzech celów szczegółowych Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Cel główny Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 doprecyzowują trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy 1: Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne;
 - Cel szczegółowy 2: Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich;
 - Cel szczegółowy 3: Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.
- W ramach celu 2 Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich szczególnie istotny jest priorytet 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury, który podkreśla, że jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r.

Cel główny Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami to:

Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce, który będzie realizowany w ramach trzech celów szczegółowych:

1. Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości
2. Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków
3. Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja)

Najważniejsze kierunki działań programu odpowiadające założonym celom to:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Michałów na lata 2025-2028 wpisuje się w cele strategiczne dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego realizowane na szczeblu krajowym.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonania na poziomie województwa i powiatu

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2030 +

W dniu 29 marca 2021 roku Sejmik Województwa Świętokrzyskiego podjął Uchwałę Nr XXX/406/21 w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+. To najważniejszy i podstawowy dokument samorządu województwa określający obszary, cele i kierunki polityki rozwoju regionu, stanowiący punkt wyjścia do przygotowania pozostałych regionalnych dokumentów strategicznych i operacyjnych.

Wyznaczona do 2030 roku wizja oraz misja została przedstawiona poniżej.

W strategii wyznaczono 4 cele strategiczne:

- **CEL STRATEGICZNY 1. INTELIGENTNA GOSPODARKA I AKTYWNI LUDZIE**

- **CEL STRATEGICZNY 2. PRZYJAZNY DLA ŚRODOWISKA I CZYSTY REGION**
- **CEL STRATEGICZNY 3. WSPÓLNOTA I BEZPIECZNA PRZESTRZEŃ, KTÓRE ŁĄCZĄ LUDZI**
- **CEL STRATEGICZNY 4. HORYZONTALNY SPRAWNE ZARZĄDZANIE REGIONEM**

Przedmiotowy dokument rozwija zapisy związane z celami strategicznymi 3 i 4, które odnoszą się do dziedzictwa kulturowego na terenie województwa.

W ramach celu strategicznego 3 wyznaczono:

Cel operacyjny 3.1. Silny kapitał społeczny w regionie

Kluczowe kierunki działań:

- 3.1.1. *Zwiększenie poczucia tożsamości regionalnej mieszkańców*
- 3.1.2. *Upowszechnianie rozwiązań ograniczających migracje i wspieranie działań na rzecz osiedlania się nowych mieszkańców w regionie*
- 3.1.3. *Wspieranie działań mających na celu wysoką jakość edukacji*
- 3.1.4. *Rozwój instytucji kultury i dziedzictwa kulturowego*
- 3.1.5. *Poprawa warunków dla zwiększania aktywności społecznej i obywatelskiej mieszkańców.*

W ramach celu strategicznego 4 wyznaczono:

Cel operacyjny 4.2. Budowa rozpoznawalnej marki regionu świętokrzyskiego

Kluczowe kierunki działań:

- 4.2.1. *Promocja regionu jako miejsca atrakcyjnego do życia*
- 4.2.2. *Promocja gospodarcza i turystyczna regionu*

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego został przyjęty uchwałą XLVII/833/14 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 22 września 2014 r.

W Planie określono cele warunkujące i priorytety regionalnej polityki przestrzennej, także w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego.

Jako główne zadanie samorządu województwa w zakresie zagospodarowania przestrzeni kulturowej wskazano skuteczniejszą ochronę i rewaloryzację zasobów dziedzictwa kulturowego oraz racjonalne ich zagospodarowanie m.in. z myślą o wykorzystaniu tych zasobów jako elementu promocji i czynnika rozwoju gospodarczego, a także zapewnieniu trwałych źródeł dofinansowywania prac rewaloryzacyjnych z dochodów budżetowych i pozabudżetowych np. z turystyki.

Przedmiotowy dokument w całości uwzględnia postulaty przytoczone w planie zagospodarowania przestrzennego województwa świętokrzyskiego.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2023–2026

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami jest opracowaniem strategicznym, które w sposób kompleksowy określa cele i działania województwa w zakresie opieki nad zabytkami. Najważniejszym założeniem jest ochrona dziedzictwa i krajobrazu kulturowego województwa świętokrzyskiego w celu zachowania go dla następnych pokoleń oraz budowania na jego bazie tendencji służących rozwojowi regionu, a także integracja społeczności lokalnych przy pomocy poszerzania wiedzy o zasobach dóbr kultury i potrzebie ich ochrony.

W Programie określono następującą wizję województwa: **Rozpoznane i zadbane dziedzictwo kulturowe stanowi jeden z głównych atutów województwa świętokrzyskiego.** Przeprowadzona diagnoza stanu zabytków i dziedzictwa kulturowego oraz stanu realizacji wymogów ustawowych dotyczących opieki nad zabytkami przez samorządy na terenie województwa, umożliwiła określenie celów i kierunków działań, które mogą przyczynić się do zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń. W ramach założeń programowych wyznaczono cel strategiczny: **Zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego dla wzmacniania tożsamości mieszkańców oraz ugruntowania kulturowej pozycji województwa na tle kraju i Europy.**

W ramach celu strategicznego wyznaczono dwa cele operacyjne. W ramach wyznaczonych celów operacyjnych określono priorytety i kierunki działań, które stanowią wytyczne horyzontalne ułatwiające prowadzenie skutecznej polityki ochrony regionalnego dziedzictwa oraz sprawowania właściwej opieki nad dobrami kulturowymi województwa świętokrzyskiego.

Cel operacyjny 1: Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego.

Priorytet 1.1 *Wsparcie działań związanych z dokumentowaniem i wyeksponowaniem zasobów zabytkowych*

Priorytet 1.2 *Wsparcie działań związanych z remontami i ochroną przed degradacją obiektów zabytkowych*

Priorytet 1.3 *Wsparcie działań związanych z poprawą dostępności i zabezpieczeniem obiektów zabytkowych*

Priorytet 1.4 *Wsparcie działań na rzecz prawidłowego zarządzania obiektami zabytkowym*

Cel operacyjny 2: Tworzenie warunków do wzmacniania tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej.

Priorytet 2.1 *Promowanie kultury i dziedzictwa kulturowego województwa oraz upowszechnianie wiedzy o regionie*

Priorytet 2.2 *Wzmacnianie marki regionu w nawiązaniu o zasoby dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego*

Priorytet 2.3 *Wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie dziedzictwa kulturowego województwa*

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Michałów na lata 2025- 2028 jest zgodny z dokumentami gminnymi o charakterze strategicznym.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Michałów

Studium zostało opracowane w 2001 r. przez Narodową Fundację Ochrony Środowiska w Warszawie, Rada Gminy Michałów przyjęła Studium ... uchwałą nr XXI/126/2001 w dniu 30 października 2001 r.

Ustalenia Studium obejmują:

- cele rozwoju gminy oraz uwarunkowania ich realizacji,
- politykę rozwoju przestrzennego,
- katalog miejscowych planów,
- priorytety strategiczne gminy Michałów.

Stosowne miejsce w wymienionym dokumencie zajmuje problematyka środowiska kulturowego,
w tym:

- stref ochrony konserwatorskiej,
- obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków,
- stanowisk archeologicznych w gminie,
- pomników przyrody i obszaru chronionego krajobrazu.

Cele kulturowe Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Michałów:

- 1) zachowanie prawnie chronionych obiektów i obszarów dziedzictwa kulturowego,
- 2) zachowanie lub rehabilitacja wiejskiego krajobrazu kulturowego (osadniczego),
- 3) zapobieganie dalszym niekorzystnym zjawiskom dewastacji cennych obiektów środowiska kulturowego (np. zespołów dworsko-parkowych i stanowisk archeologicznych).

Przed wszystkim wyznaczono miejsca i zakres współdziałania w zakresie ochrony środowiska kulturowego z wojewódzkim konserwatorem zabytków, nadzorem archeologicznym, wojewodą.

Strategia rozwoju gminy Michałów do roku 2030

Misją Gminy Michałów jest optymalne zaspokojenie zbiorowych potrzeb mieszkańców poprzez wykonanie zadań publicznych z poszanowaniem środowiska i racjonalnym wykorzystaniem jego zasobów oraz wspieraniem tworzenia aktywnego ośrodka gospodarczego, kulturowego i turystyczno-rekreacyjnego.

Wymiar społeczny:

Cel operacyjny nr 1: „Podniesienie jakości służby zdrowia”

Cel operacyjny nr 2: „Zwiększenie liczby przedsięwzięć społecznych, edukacyjnych i sportowych”

Cel operacyjny nr 3: „Dostępność usług publicznych dla osób niepełnosprawnych”

Cel operacyjny nr 4: „Rozwój usług informatycznych i administracyjnych na terenie gminy”

Wymiar gospodarczy:

Cel operacyjny nr 5: „Wsparcie przedsiębiorczości, rynku pracy”

Wymiar przestrzenny:

Cel operacyjny nr 6: „Poprawa dostępności dla infrastruktury z obszaru gospodarki wodno-ściekowej oraz retencyjnej”

Cel operacyjny nr 7: „Zwiększenie liczby działań na rzecz ochrony środowiska, energetyki odnawialnej, efektywności energetycznej, zielonej energii”

Cel operacyjny nr 8: „Poprawa jakości infrastruktury drogowej”

Cel operacyjny nr 9: „Rozwój infrastruktury związanej z gospodarką odpadami”

Cel operacyjny nr 10: „Wzrost potencjału Gminy Michałów w obszarze turystyki, kultury, dziedzictwa kulturowego”

Gminny Program Rewitalizacji Gminy Michałów na lata 2016-2023

Program Rewitalizacji Gminy Michałów na lata 2016-2023 został przyjęty uchwałą nr XXXII/188/2017 z dnia 27 lutego 2017 roku. W Programie... została określona misja: „*Tworzenie na obszarze Michałowa i Gór przestrzeni publicznej, sprzyjającej przedsiębiorczości i aktywności oraz wpływającej na poprawę jakości życia mieszkańców.*”

Przedstawiona poniżej struktura założeń Programu Rewitalizacji jest odpowiedzią na zdiagnozowane problemy i potencjały, a także wynikające z nich potrzeby rewitalizacyjne. Cele rewitalizacji służą hierarchizacji działań w odniesieniu do wskazanych potrzeb, a także są powiązane z wizją stanu obszaru po przeprowadzeniu rewitalizacji.

Cel rewitalizacji 1. Aktywna społecznie i gospodarczo społeczność lokalna wraz przyczyniającymi się do jego realizacji kierunkami działań, które dotyczą: wzmacniania kapitału społecznego, włączania osób wykluczonych oraz zagrożonych ubóstwem oraz pobudzania przedsiębiorczości mieszkańców – odpowiada na określone na podstawie diagnozy obszaru rewitalizacji potrzeby związane z:

1) zwiększeniem zaangażowania mieszkańców w sprawy lokalne oraz integracja społeczności lokalnej;

2) kompleksowym wsparciem osób wykluczonych i/lub zagrożonych ubóstwem;

3) wyrównaniem szans edukacyjnych i stworzeniem możliwości do rozwoju ludzi młodych;

4) zwiększeniem dostępności oraz poprawą jakości usług publicznych;

5) przeciwdziałaniem bezrobociu i zwiększaniem możliwości zatrudnienia;

6) pobudzaniem przedsiębiorczości mieszkańców;

7) wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego i naturalnego do rozwoju przedsiębiorczości.

Osiągnięcie założeń celu 1. jest ściśle związane z planowanym efektem rewitalizacji określonym w wizji stanu obszaru w sferach społecznej i gospodarczej.

Cel rewitalizacji 2. Wielofunkcyjna przestrzeń publiczna wraz przyczyniającymi się do jego realizacji kierunkami działań, które dotyczą: zapewnienia dostępu do wysokiej jakości usług publicznych, kształtowania estetycznej, funkcjonalnej i bezpiecznej przestrzeni publicznej oraz zachowania i udostępniania zasobów dziedzictwa kulturowego i naturalnego – odpowiada na określone na podstawie diagnozy obszaru rewitalizacji potrzeby związane ze:

1) zwiększeniem funkcjonalności układów komunikacyjnych;

2) uporządkowaniem oraz stworzeniem atrakcyjnych przestrzeni publicznych;

3) zachowaniem oraz udostępnianiem obiektów dziedzictwa kulturowego na cele społeczne i kulturalne;

4) uporządkowaniem i zwiększeniem dostępu do podstawowej infrastruktury komunalnej dla mieszkańców;

5) zatrzymaniem postępującej degradacji technicznej i poprawą efektywności energetycznej budynków użyteczności publicznej;

6) wykorzystaniem i ochroną zasobów środowiska przyrodniczego;

7) podniesieniem świadomości ekologicznej mieszkańców;

8) ograniczeniem niskiej emisji zanieczyszczeń

Osiągnięcie założeń celu 2. jest ściśle związane z planowanym efektem rewitalizacji określonym w wizji stanu obszaru w sferach przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej i środowiskowej.

Założenia Programu Rewitalizacji Gminy Michałów na lata 2016–2023

WIZJA

Obszar rewitalizacji jako centrum życia społeczno-gospodarczego Gminy Michałów, oferujący zróżnicowane usługi publiczne na wysokim poziomie oraz zapewniający dostęp do bezpiecznych i wielofunkcyjnych przestrzeni publicznych.

CEL REWITALIZACJI 1

Aktywna społecznie i gospodarczo społeczność lokalna

KIERUNEK DZIAŁANIA 1.1.

Wzmacnianie kapitału społecznego oraz włączanie osób wykluczonych oraz zagrożonych ubóstwem

KIERUNEK DZIAŁANIA 1.2.

Pobudzanie przedsiębiorczości mieszkańców

CEL REWITALIZACJI 2

Wielofunkcyjna przestrzeń publiczna

KIERUNEK DZIAŁANIA 2.1.

➤ Zapewnianie dostępu do wysokiej jakości usług publicznych

KIERUNEK DZIAŁANIA 2.2.

➤ Kształtowanie estetycznej, funkcjonalnej i bezpiecznej przestrzeni publicznej

KIERUNEK DZIAŁANIA 2.3.

Zachowywanie i udostępnianie zasobów dziedzictwa kulturowego i naturalnego

➤ Przeprowadzenie całościowej analizy zjawisk kryżysowych i potencjałów oraz wskazanie czynników, mających szczególne znaczenie z punktu widzenia rewitalizacji, pozwoliło określić strategiczne kierunki działań dla wyznaczonego obszaru.

W tabeli zestawiono kierunki działań rewitalizacyjnych oraz odpowiadające im zidentyfikowane potrzeby obszaru rewitalizacji.

Kierunki działań wraz z odniesieniem ich do zidentyfikowanej skali i charakteru potrzeb rewitalizacyjnych

Lp.	KIERUNKI DZIAŁAŃ	POTRZEBY REWITALIZACYJNE
1.	KIERUNEK DZIAŁANIA 1.1. Wzmacnianie kapitału społecznego oraz włączanie osób wykluczonych oraz zagrożonych ubóstwem	1. Kompleksowe wsparcie osób wykluczonych i/lub zagrożonych ubóstwem. 2. Przeciwdziałanie bezrobociu i zwiększanie możliwości zatrudnienia. 3. Zwiększenie zaangażowania mieszkańców w sprawy lokalne oraz integracja społeczności lokalnej. 4. Wyrównanie szans edukacyjnych i stworzenie możliwości do rozwoju ludzi młodych.
2.	KIERUNEK DZIAŁANIA 2.1. Zapewnianie dostępu do wysokiej jakości usług publicznych	1. Zwiększenie funkcjonalności układów komunikacyjnych. 2. Uporządkowanie oraz stworzenie atrakcyjnych przestrzeni publicznych.

		3. Zachowania i udostępniania obiektów dziedzictwa kulturowego na cele społeczne i kulturalne. 4. Uporządkowanie i zwiększenie dostępu do podstawowej infrastruktury komunalnej dla mieszkańców. 5. Zatrzymanie postępującej degradacji technicznej i poprawa efektywności energetycznej budynków użyteczności publicznej. 6. Zwiększenie dostępności oraz poprawa jakości usług publicznych.
3.	KIERUNEK DZIAŁANIA 2.2. Kształtowanie estetycznej, funkcjonalnej i bezpiecznej przestrzeni publicznej	1. Zwiększenie funkcjonalności układów komunikacyjnych. 2. Uporządkowanie oraz stworzenie atrakcyjnych przestrzeni publicznych 3. Zachowania i udostępniania obiektów dziedzictwa kulturowego na cele społeczne i kulturalne.
4.	KIERUNEK DZIAŁANIA 2.3. Zachowywanie i udostępnianie zasobów dziedzictwa kulturowego i naturalnego	1. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego i naturalnego do rozwoju przedsiębiorczości. 2. Wykorzystanie i ochrona zasobów środowiska przyrodniczego. 3. Podniesienie świadomości ekologicznej mieszkańców. 4. Ograniczenie niskiej emisji zanieczyszczeń.

Podstawowym źródłem do opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami jest **Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Michałów**, która została przyjęta Zarządzeniem nr O.77.2020 Wójta Gminy Michałów z dnia 31 grudnia 2020r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Michałów, po uzyskaniu w dniu 15 grudnia 2020 roku pozytywnej opinii Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach. Gminna Ewidencja Zabytków sporządzona jest w postaci zbioru kart adresowych zabytków – 212 obiektów z terenu gminy Michałów. Zawiera ona 29 zabytków nieruchomych oraz 183 stanowiska archeologiczne. Ogólny stan zachowania obiektów znajdujących się w ewidencji należy ocenić jako dobry. Jest kilka obiektów, które wymagają prac modernizacyjnych.

Zarządzeniem z dnia 25 czerwca 2025r. w sprawie aktualizacji Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Michałów włączono do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Michałów, nową kartę ewidencyjną obiektu nieruchomego – Gromadzka studnia kieratowa w Polichnie, zawierającą dane zgodne ze stanem faktycznym i prawnym. Nowa karta została utworzona ze względu na wydanie decyzji z dnia 08.01.2025r., Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach w sprawie wpisu ww. studni do rejestru zabytków nieruchomych województwa świętokrzyskiego.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy¹

Gmina Michałów ma powierzchnię **112,21 km²**, jest jedną z gmin województwa świętokrzyskiego i graniczy:

- **od północy** - z gminą Imielno,
- **od wschodu** - z gminą Pińczów,
- **od południa** - z gminą Działoszyce,
- **od zachodu** - z gminą Wodzisław.

¹ Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Michałów

Gmina Michałów znajduje się w południowo-zachodniej części Niecki Nidziańskiej, w obrębie Płaskowyżu Jędrzejowskiego, Doliny Nidy i Garbu Wodzisławskiego. Lokalizacja w obrębie kilku jednostek fizjograficznych różnicuje krajobraz gminy i stwarza dogodne warunki do uprawiania turystyki pieszej i rowerowej, dając możliwość podziwiania malowniczych krajobrazów, zwiedzania interesujących miejsc, wędkowania, korzystania z kąpeli rzecznych, grzybobrania i spacerowania po lesie.

Przebiegające przez teren gminy drogi wojewódzkie nr 766 i 768 posiadają dogodne połączenia z głównymi arteriami komunikacyjnymi województwa świętokrzyskiego. Droga nr 766 zapewnia powiązania z Kielcami (od Morawicy drogą krajową nr 73) oraz Buskiem Zdrój (od Pińczowa drogą wojewódzką nr 767). Droga nr 768 krzyżuje się w Jędrzejowie z drogą krajową nr 7 Gdańsk - Warszawa - Kraków - granica państwa. Ponadto, za pośrednictwem układu dróg wojewódzkich i powiatowych oraz przeprawy promowej przez Wisłę w Koszycach, umożliwia powiązania w kierunku południowym, w tym z Krakowem i Tarnowem.

Gmina Michałów położona jest jednak poza zasięgiem bezpośredniej obsługi komunikacją kolejową. Najbliższe stacje obsługujące ruch osobowy i towarowy znajdują się w Jędrzejowie i w Stawianach Pińczowskich.

5.2.1. Zarys historii obszaru gminy²

Korzenie Gminy Michałów są bardzo bogate bowiem ich historia sięga epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Świadczą o tym stanowiska archeologiczne z wyjątkowo cennym kompleksem osadnictwa. Pierwsze udokumentowane osady datują się z czasów kultury trzcinieckiej i łużyckiej.

W czasach pierwszych Piastów teren gminy leżał na pograniczu dzielnic sandomierskiej i krakowskiej. Pierwotnym podziałem kraju był podział na dzielnice i kasztelanie. Obecna gmina Michałów podzielona była wtedy między dzielnicę krakowską (parafia Wrocierz) oraz dzielnicę sandomierską (parafia Michałów i Góry).

W XIV wieku dzielnice stały się województwami, a kraj podzielono na powiaty związane z okręgami sądowymi. Wschodnia część obecnej gminy (parafia Góry, Michałów i Zagajów) leżała w powiecie wiślickim w województwie sandomierskim. Zachodnia część gminy leżała w powiecie ksiąskim (parafia Wrocierz) w województwie krakowskim. Te cztery parafie według spisów poborowych z roku 1579 były bardzo gęsto zaludnione. Osadnictwo na tych terenach jest bardzo stare, już z XIII wieku mamy informacje o wsiach Sędowice i Wrocierz. W następnym stuleciu pojawiają się na kartach kronik: Jelcza, Michałów, Tur, Węchadłów. W XV i XVI wieku istniała już większość obecnych miejscowości należących obecnie do gminy.

Polska XV i XVI wieku była zasobnym krajem znanym z tolerancji religijnej. W połowie XVII wieku Polska uwiłała się w II wojnę północną, czyli potop szwedzki. Dla Polski był to tragiczny czas pełen zniszczeń. Ludność kraju zmniejszyła się o 1/3. Po wojnie szwedzkiej skończyły się czasy tolerancji religijnej. Według przekazów w Michałowie przebywał w 1657 roku Stefan Czarniecki. Jednak najtragiczniejszym okresem w historii tych okolic w historii późniejszej gminy Michałów był rok 1794. Przeszły przez nią wojska rosyjskie przed bitwą pod Szczekocinami. Po bitwie po Szczekocinami wojska króla pruskiego Fryderyka Wilhelma dnia 11 VI zatrzymały się we Wrocierzu. Następnego dnia król pruski zatrzymał się w Michałowie na 10 dni urządzając tu kwaterę. Można sobie wyobrazić jakie spustoszenie mogła spowodować kilkunastotysięczna armia pruska w obcym dla nich kraju. Wojska obozując w tej okolicy zniszczyły doszczętnie zboże na polach i ukradły zapasy ze spichlerzy. Zniszczono też okoliczne kościoły i dwory. Wraz z upadkiem I Rzeczypospolitej w 1795 roku zarówno powiat ksiąski jak i wiślicki znalazły się w zaborze austriackim. Kraj podzielono na cyrkuły, a cały zabór austriacki po tej stronie Wisły nazwano Nową Galicją. W 1809 roku w wyniku wojen napoleońskich tereny te znalazły się

² <https://michalow.pl/art,6,rys-historyczny>

w granicach Księstwa Warszawskiego. W Księstwie Warszawskim istniał wzorowany na Francji podział administracyjny na departamenty i powiaty. Teren późniejszej gminy Michałów został włączony do departamentu krakowskiego. Część zachodnia znalazła się w granicach powiatu jędrzejowskiego, a wschodnia w powiecie skalbmierskim.

W 1815 roku Księstwo Warszawskie przestało istnieć, a Kongres Wiedeński utworzył Królestwo Polskie pod berłem Rosji. Rosjanie utrzymali przez pewien czas podział administracyjny wprowadzony przez Księstwo Warszawskie. W 1816 roku Rosjanie dawne departamenty nazwali województwami, a powiaty połączono w obwody utrzymując jednak podział na powiaty. Podział administracyjny był więc trzystopniowy; województwa - obwody - powiaty. Część zachodnia gminy znalazła się w obwodzie kieleckim, a część wschodnia w miechowskim. Obydwa obwody należały do województwa krakowskiego ze stolicą w Miechowie (ponieważ Kraków nie należał do Królestwa Kongresowego).

W 1837 roku po upadku powstania listopadowego województwa zamieniono na gubernie, a w 1841 roku zrezygnowano z nazwy gubernia krakowska, zamieniono ją na gubernię kielecką. Rok później wprowadzono kolejną reformę administracyjną upodabniającą Królestwo do Rosji. Obwody przemianowano na powiaty, a powiaty na okręgi. Z dniem 1 I 1845 roku zmniejszono liczbę guberni. Utworzono rozległą gubernię radomską, w której zasięgu były też okolice Pińczowa. W podziale na powiaty i okręgi nie zaszły żadne zamiany. W czasie powstania styczniowego teren gminy leżał w zasięgu partyzanckich działań powstańczych. Stoczono w okolicy wiele potyczek. Istnieją też przekazy o pobycie w Górach Mariana Langiewicza. W 1864 roku uwłaszczone w Królestwie Polskim chłopów przekazując część ziemi użytkującym je chłopom, resztę pozostawiając do 1945 roku w ramach folwarków szlacheckich. W tym samym roku na mocy ukazu carskiego powstała gmina Góry obejmująca większość obecnych terenów gminy. Gmina składała się z gruntów włościańskich (chłopskich) i dworskich (folwarki). Na gminę w tym czasie składały się gromady (wsie) na czele z sołtysem, którego wybierało zgromadzenie gromadzkie. Organem uchwałodawczym gminy było zebranie gminne, na którym prawo głosu mieli gospodarze posiadający co najmniej 3 morgi gruntu. Zebranie gminne wybierało wójta i ławników (rodzaj zarządu gminy). Wójt miał uprawnienia policyjno-administracyjne i sądownicze, zarządzała też gmina szkolnictwem gminnym. Urzędem gminy kierował pisarz gminny, który często był najważniejszą osobą w gminie z racji umiejętności pisania i czytania. Następną zmianę administracyjną przyniósł rok 1867. Gubernię radomską podzielono na mniejsze, wprowadzano też reformę systemu powiatów. Znowu wprowadzono gubernię kielecką. Utworzono po raz pierwszy powiat pińczowski. Część obecnej gminy znalazła się w jego obrębie. Były to między innymi Michałów, Góry, Jelcza Mała, Kołków. Natomiast Wrocierz, Jelcza Wielka i Sędowice znalazły się w powiecie jędrzejowskim i należały do gminy Nawarzyce. Natomiast w gminie Mierzwin znalazły się wsie Tur (później Dolny, Górny i Piaski). Gmina Mierzwin leżała w powiecie jędrzejowskim. Oznacza to, że od najdawniejszych czasów teren obecnej gminy zawsze leżał na granicy województw, a w XIX wieku powiatów. Fakt, że powiat pińczowski był powiatem przygranicznym między Rosją i Austro-Węgrami wiązał się z tym, że według rosyjskiej doktryny wojennej takie tereny należy specjalnie utrzymywać w zacofaniu gospodarczym. Nie budowano tu dróg, mostów kolei i nie inwestowano w przemysł. Teren przygraniczny miał być z założenia ubogi, bez sieci dróg i mostów, aby obca armia wkraczająca na te tereny miała jak najwięcej trudności. W okresie I wojny światowej pobliska rzeka Nida była przez ponad pół roku linią frontu między wojskami austriackimi, a rosyjskimi. Teren przyfrontowy wiązał się z licznymi kontrybucjami i zniszczeniami. Po zajęciu tych terenów przez Austro-Węgry wiosną 1915 roku do XI 1918 roku poddano ten kraj okupacji w ramach generał-gubernatorstwa z siedzibą w Lublinie. Po odzyskaniu niepodległości gmina Góry istniała i według spisu powszechnego z 1921 roku liczyła 6 470 mieszkańców. W tym 3 406 kobiet i 3064 mężczyzn. W gminie naliczono 992 budynki mieszkalne.

We wrześniu 1939 roku w okolicy doszło do walk z Niemcami. Grupa żołnierzy Armii "Kraków" po bitwie pod Boroniną dostała się do niewoli w okolicy Michałowa. Jeden z nich

został zamordowany przez okupantów w dniu 4 września. Na michałowskim cmentarzu znajduje się jego nagrobek. Natomiast w miejscowości Kołków oddział GL stoczył 12 X 1943 roku potyczkę z Niemcami. Za to Niemcy rozstrzelali 17 mieszkańców tej wsi. W styczniu 1945 na te tereny wkroczyła Armia Czerwona.

5.2.2 Krajobraz kulturowy

Na krajobraz kulturowy wpływa wiele elementów, które wyróżniają daną jednostkę terytorialną na tle innych. Za krajobraz kulturowy uważa się krajobraz przekształcony przez człowieka w wyniku rozwoju cywilizacyjnego. Stanowi on ewolucyjne następstwo krajobrazów pierwotnych (przyrodniczych - różniących się strefowo i piętowo) jakie istniały na Ziemi do czasów neolitu. W literaturze geograficznej i z pogranicza nauk geograficznych, a także w architekturze krajobrazu istnieją dziesiątki definicji krajobrazu. Jedna z nich brzmi następująco: Krajobraz kulturowy to ogół obiektów i cech fizycznych, obserwowalne wzrokowo wyrażenie kultury ludzkiej na powierzchni Ziemi, łączący elementy środowiska przyrodniczego i kulturowego. Krajobraz kulturowy jest wynikiem przekształcania krajobrazu naturalnego przez grupę lub kilka grup kulturowych i nakładania zróżnicowanych elementów kulturowych różnego wieku na tę samą rzeźbę terenu. Przestrzeń przyrodnicza, która znajduje się w sferze oddziaływań człowieka przyjmuje formę kulturową, wyrażoną w postaci krajobrazu kulturowego. Krajobraz ten można rozumieć jako antropogenicznie ukształtowany fragment przestrzeni geograficznej, powstały w wyniku zespolenia oddziaływań środowiskowych i kulturowych, tworzących specyficzną strukturę, objawiającą się regionalną odrębnością, postrzeganą jako swoistą fizjonomię (Myga-Piątek, 2001, Nita, Myga-Piątek, 2006).

Niezwykle ważna jest ochrona najcenniejszych obiektów, obszarów, zespołów, która pozwoli następnym pokoleniom poznać je i obcować z nimi. Należy zatem przy kształtowaniu krajobrazu kulturowego kierować się zasadą zrównoważonego rozwoju, unikać deformacji i zatarć obiektów zabytkowych przy jednoczesnym rozwoju przestrzenno – funkcjonalnym oraz gospodarczym miejsca. Należy również chronić i przywracać dziedzictwo niematerialne, które kształtowało się na przestrzeni wieków w danym regionie.

Do zagrożeń dóbr kultury należy zaliczyć:

- kradzieże i włamania;
- pożary;
- powodzie, ulew i podtopienia;
- wichury i huragany;
- katastrofy budowlane, awarie;
- demonstracje i rozruchy uliczne, rabunki i akty wandalizmu;
- ataki terrorystyczne;
- konflikty zbrojne.

Zagrożenia środowiska kulturowego – spowodowane są głównie upływem czasu. Wyższe koszty modernizacji i ostre reżimy ochronne są niewątpliwie powodem małego zainteresowania substancją zabytkową ze strony inwestorów komercyjnych. Znaczne zagrożenie stanowi emisja gazów i substancji toksycznych do atmosfery. Dotyczy to zarówno budynków jak i przyrodniczych elementów środowiska kulturowego. Zagrożenia kulturowego dziedzictwa archeologicznego spowodowane mogą być niekontrolowanymi procesami eksploatacyjnymi i inwestycyjnymi. Działalność człowieka na przestrzeni wieków pozostawiła na terenie Gminy Michałów wiele śladów (tzw. spuścizna historyczno – kulturowa). Obecnie można dostrzec historyczne kształty (układy) jednostek przestrzennych, w których mieszkali dawni mieszkańcy z terenu analizowanej gminy. Wsie Gminy Michałów reprezentują różne typy układów przestrzennych. Wsie częściowo zatraciły swoje pierwotne układy wskutek ekspansji budownictwa mieszkalnego w atrakcyjnych lokalizacjach – głównie przy ciągach komunikacyjnych. Przekształcenia układów zabudowy wiejskiej nastąpiły w wielu miejscowościach. Wiele zespołów dworsko-parkowych uległo zatarciu, czego skutkiem jest

pozostawienie jedynie pozostałości parków dworskich na obszarach wiejskich. Jednakże można dostrzec kilka wsi, w których pierwotne układy przestrzenne są nadal widoczne.

W zależności od sposobu powstawania wsi można je podzielić na:

WSIE NATURALNE – zostały utworzone z dostosowaniem do warunków topograficznych wykorzystując najdogodniejsze tereny nadrzeczne, przy istniejących drogach; w ten sposób powstały wsie samorodne o różnych kształtach planistycznych: owalnicy, widlicy, wielodroźnicy, ulicowej (często bez powiązania zagród z polami uprawnymi. Na terenie gminy Michałów ten typ reprezentuje:

WIELODROŻNICA – wieś samorodna, organizująca się stopniowo, wykorzystująca warunki przyrodnicze, bez myśli przewodniej planowania. Układ planu ujawniony jest w samej nazwie „wieś wielodrożna”. W południowej części gminy Michałów zaznacza się prawidłowość między występowaniem utworów lessowych i wielodroźnicy – wsi o rozgałęzionym planie prowadzonym wzdłuż rzeki lub sięgającym wąwozami w głąb stoku wzniesienia. Wsie zbudowane według planu to m.in.: Góry, Michałów, Węchadłów.

ULICÓWKA – wieś zabudowana po obu stronach drogi stanowiącej szlak komunikacyjny pomiędzy poszczególnymi osadami. Ten typ zabudowy spotykany jest m.in. we wsiach: Zagajów, Zagajówek, Sędowice.

WSIE ŁANOWE, gdzie łąny wytyczono prostopadle do drogi lub strumienia równomiernie jeden za drugim, przydzielając je poszczególnym osadnikom, którzy stawiali na nich własne zagrody. Ten typ wsi powstał XVIII – XIX wieku. Na terenie gminy Michałów ten typ wsi reprezentuje rzędówka.

RZĘDÓWKA to typ osiedla zakładanego z regularnym układem zagród i jednostajnością sytuowania budynków wynikających z możliwości ustalonych z góry – reprezentuje osadnictwo planowe. Rzędówka to wieś, gdzie zagrody stoją po jednej lub po obu stronach drogi. Jest to typ dostosowany do komasacji, łączący w sobie wygodę mieszkania zbiorowego z korzyściami wynikającymi ze wznoszenia siedliska w środku pól. Doskonałymi przykładami tego typu wsi są: Tur Górny, Tur Piaski, Tomaszów.

W niniejszym opracowaniu gmina Michałów została zakwalifikowana do obszaru rolniczego o korzystnych warunkach przyrodniczych dla rozwoju i restrukturyzacji gospodarki żywnościowej. Obszar ten obejmuje gminy, których główną, a może i jedyną funkcją jest rolnictwo. Charakteryzuje się on występowaniem gleb o wysokiej i bardzo wysokiej bonitacji. Najważniejszym elementem stabilizującym rozwój tej funkcji jest system małych i średnich gospodarstw rolnych o surowcowym charakterze, niekiedy skupionych w obrębie niewielkich zakładów przetwórstwa rolno - spożywczego. Główną gałęzią specjalizacji tego obszaru jest produkcja roślinna, ze specjalizacją warzyw, zbóż i okopowych. Uzupełniającą gałęzią jest produkcja zwierzęca, głównie trzody chlewnej i bydła. Ponadto, obszar gminy Michałów położony jest w rejonie specjalizacji produkcji roślinnej, zbożowo - ogrodniczym z wysokim udziałem przemysłowych. Bogate walory przyrodniczo-krajobrazowe znacznej części województwa, w tym także części południowej zostały uznane jako ważny czynnik kształtujący funkcję obsługi ruchu.

Większość powierzchni gminy Michałów znajduje się w obrębie Krajowej Sieci Ekologicznej ECO-NET-Polska, stanowiącej element Europejskiej Sieci Ekologicznej ECONET, Idea Europejskiej Sieci Ekologicznej ECONET przyjęta została w 1993r. przez Radę Europy jako odzwierciedlenie idei paneuropejskiego systemu ochrony dziedzictwa przyrodniczego krajów Wspólnoty Europejskiej. Sieć Ekologiczna ECONET składa się z obszarów węzłowych (o znaczeniu międzynarodowym lub krajowym) wyznaczonych na podstawie:

- stopnia naturalności lub obecności układów seminaturalnych,
- różnorodności (siedliskowej, gatunkowej, form użytkowania),
- reprezentatywności siedlisk w regionie,
- rzadkości występowania form, siedlisk i gatunków,
- wielkości obszarów zapewniających trwałe zachowanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej.

Obszary węzłowe łączą się korytarzami ekologicznymi, przy wyznaczaniu których brano pod uwagę:

- wskazania dla zachowania spójności systemu (długość i szerokość korytarzy),
- zgodność siedliskową korytarzy z obszarami węzłowymi,
- rozmieszczenia naturalnych systemów korytarzowych (dolin rzek, pradolin),
- przestrzenne zróżnicowanie struktury użytkowania ziemi.

Prawie cały obszar gminy, za wyjątkiem jej północno-zachodniej części położony jest w obszarze węzłowym o znaczeniu krajowym - 19K - Obszar Nidziański. Obszar ten reprezentuje południową część Wyżyny Małopolskiej z płaskodenną doliną rzeki Nidy oraz wyżyną lessową i wyżyną węglanową częściowo z piaszczystymi pokrywami peryglacjalnymi. Występują tu kompleksy leśne z fitocenozą zbliżonymi do naturalnych (głównie subkontynentalnych grądów, świetlistych dąbrów i subkontynentalnych borów mieszanych) z bogatymi murawami kserotermicznymi na polanach śródleśnych i ziołoroślami okrajkowymi. Łąki w dolinie Nidy i Mierzawy w znacznej większości reprezentują typ zubożonych łąk uprawnych, jednak miejscami zachowały się fragmenty lasów łęgowych i łąk pomaturalnych,

Obszar Nidziański (19K) łączy się;

- bezpośrednio z Obszarem Buskim 32M o randze międzynarodowej obejmującym najwartościowsze fragmenty Niecki Nidziańskiej (m.in. stanowiska muraw kserotermicznych na wychodniach skał gipsowych oraz rezerwatem słoń orosi owym),
- pośrednio, poprzez korytarze ekologiczne o znaczeniu krajowym z obszarami węzłowymi:

31 M Obszar Świętokrzyski - o randze międzynarodowej oraz 18K - Obszar Przedborski i 17K - Obszar Miechowski - o znaczeniu krajowym.

Cały obszar gminy Michałów objęty jest różnymi formami ochrony przyrody w ramach Wielkoprzestrzennego Systemu Obszarów Chronionych województwa świętokrzyskiego, który na terenie gminy Michałów tworzą: Nadnidziański Park Krajobrazowy, Kozubowski Park Krajobrazowy (wchodzące w skład Zespołu Parków Krajobrazowych Poniądzia) wraz z ich otuliną oraz Miechowsko-Działoszycki Obszar Chronionego Krajobrazu. Poza wielkoprzestrzennymi formami ochrony przyrody i krajobrazu w gminie zlokalizowany jest jeden rezerwat leśny - „Wroni Dół” oraz cztery pomniki przyrody. Zgodnie z art. 24 ust. 1. ustawy o ochronie przyrody z dnia 16 października 1991 r. „Park krajobrazowy jest obszarem chronionym ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe, a celem jego utworzenia jest zachowanie, popularyzowanie i upowszechnienie tych wartości w warunkach racjonalnego gospodarowania”,

Pomniki przyrody

Pomniki przyrody na terenie gminy zostały utworzone zarówno przez Wojewodę Kieleckiego w roku 1954 (nr 32 – Dąb) , 1958 (nr 52 - Lipa drobnolistna i 56 - Lipa drobnolistna), jak i Radę Gminy Michałów w roku 1995 (nr 351 – Buk zwyczajny).

W celu ochrony pomników przyrody nr 32, 52, 56 zabronione jest:

- wycinanie, niszczenie i uszkodzanie drzewa,
- zrywanie pączków, owoców i liści,
- zanieczyszczanie terenu w pobliżu drzewa,
- nacinanie drzewa, rycie napisów i znaków,
- wchodzenie na drzewo.

Pomnik przyrody nr 351 został ustanowiony na mocy uchwały Nr VII/67/95 Rady Gminy Michałów z dnia 26.10.1995 r. bez określenia sposobu ochrony obiektu i użytkowania terenu w bezpośrednim jego sąsiedztwie.

Rezerwat przyrody „Wroni Dół”

Rezerwat przyrody „Wroni Dół” został utworzony na mocy rozporządzenia Wojewody Świętokrzyskiego Nr 13/99 z dnia 30.04.1999 r. Zlokalizowany jest na terenach Nadleśnictwa Pińczów w oddziale leśnym 112 i zajmuje powierzchnię 9,94 ha,

Na terenie rezerwatu zabrania się:

- pozyskiwania, niszczenia lub uszkodzania drzew i roślin z wyjątkiem przypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego ujętych w planie ochrony,
- zbioru wszystkich dziko rosnących roślin z wyjątkiem zbioru nasion na potrzeby hodowli lasu,
- pozyskiwania ściółki leśnej,
- polowania, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt,
- wysypywania, zakopywania i wylewania odpadów i innych nieczystości, innego zanieczyszczania wód i gleby oraz powietrza,
- zakłócania ciszy,
- palenia ognisk,
- niszczenia gleby i zmiany sposobu jej użytkowania,
- stosowania środków chemicznych,
- zmiany stosunków wodnych,
- umieszczania tablic, napisów i ogłoszeń reklamowych oraz innych znaków nie związanych z ochroną rezerwatu,
- wstępu na teren rezerwatu poza miejscami wyznaczonymi przez Wojewodę,
- ruchu pojazdów poza drogami publicznymi

Lasy ochronne

Lasy ochronne tworzone są na podstawie art. 17 ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. Nr 101, późn. zm.). Na obszarze lasów w gminie Michałów Zarządzeniem Nr 47 Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 3 sierpnia 1993 r, wydanym na podstawie oporządzenia Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 25 sierpnia 1992 r. (Dz.U. Nr 67, późn. zm.) w sprawie szczegółowych zasad i trybu uznawania lasów za ochronne oraz szczegółowych zasad prowadzenia w nich gospodarki leśnej) uznano za ochronne lasy znaczne tereny lasów stanowiących własność Skarbu Państwa będących w zarządzie Lasów Państwowych Nadleśnictwa Pińczów. Zarządzenie Ministra OŚZNiL, na podstawie, którego wyznaczono lasy ochronne nie precyzuje kategorii tych lasów oraz zasad gospodarowania w ich obrębie. Natomiast w/w rozporządzenie Ministra OŚZNiL wskazuje ogólne zasady gospodarowania na terenach lasów ochronnych.

Zgodnie z tym rozporządzeniem:

§ 3- W lasach ochronnych prowadzi się gospodarkę leśną w sposób zapewniający ciągłe spełnianie przez nie celów, dla których zostały wydzielone, w szczególności poprzez:

1) zachowanie trwałości lasów w drodze:

- a) dbałości o stan zdrowotny i sanitarny lasów,
- b) preferowanie naturalnego odnowienia lasu,
- c) ograniczania regulacji stosunków wodnych do prac uzasadnionych potrzebami odnowienia lasu oraz użytkowania sąsiadujących z lasami ochronnymi gruntów nieleśnych,
- d) ograniczania trwałego odwadniania bagien śródleśnych do przypadków, w których wyniki przeprowadzonych badań i ekspertyz wykluczają niekorzystny wpływ tego zabiegu na stosunki wodne w lasach ochronnych,

2) zagospodarowanie i ochronę lasów w drodze:

- a) kształtowania struktury gatunkowej i przestrzennej lasu zgodnie z warunkami siedliskowymi, w kierunku powiększania różnorodności biologicznej i zwiększania odporności lasu na czynniki destrukcyjne,
- b) stosowania indywidualnych sposobów zagospodarowania i ochrony poszczególnych drzewostanów,
- c) ustalania etatu cięć według potrzeb hodowlanych lasu,
- d) ograniczania stosowania zrębów zupełnych do najsłabszych siedlisk leśnych oraz prowadzenia ścinki drzew, zrywki i wywozu drewna w sposób zapewniający w maksymalnym stopniu ochronę gleby i roślinności leśnej,
- e) zakazu pozyskiwania żywicy i karpiny.

§4.

1 Dla określonych powierzchni lasu uznanego za ochronny mogą być ustalone szczególne sposoby prowadzenia gospodarki leśnej, polegające na:

- 1) ograniczeniu pozyskania drewna, choinek, kory, igliwia, zwierzyny lub płodów runa leśnego,
- 2) konieczności wykonania określonych zabiegów w zakresie zagospodarowania i ochrony lasów,
- 3) zakładaniu i utrzymywaniu urządzeń ochronnych,
- 4) ograniczeniu udostępniania lasu dla ludności.

Południowa część gminy położona w obrębie Garbu Wodzisławskiego kontrastuje z pozostałym bezleśnym terenem. Garb o wysokości bezwzględnej od 240 do 326 m n.p.m. stanowi wyraźną wyżynę w stosunku do sąsiadujących subregionów: Doliny Nidy i Płaskowyżu Jędrzejowskiego. Ma on charakter falistej, lessowej wyżyny poprzedzielanej licznymi parowami, suchymi dolinkami i wąwozami o stromych zerodowanych stokach. Malownicze wzniesienia pokrywają pola uprawne oraz lasy wododziałowe, pomiędzy którymi wkomponowane są poszczególne wsie.

Wschodnia część gminy obejmuje Dolinę Nidy. Rzeka Nida wraz z prawym dopływem - rzeką Mierzawą jest dużym walorem gminy, nie tylko ze względów rekreacyjnych, ale i przyrodniczych. Znajdują się tutaj miejsca bytowania bobrów, wielu gatunków ptaków wodno-błotnych i ryb słodkowodnych.

Północno-zachodnia część gminy to Płaskowyż Jędrzejowski. Jest on słabo zalesioną, falistą wyżyną o łagodnych i szerokich wzniesieniach, pomiędzy którymi leżą płaskie równiny piaszczyste. Klimat gminy jest charakterystyczny dla całego obszaru Niecki Nidziańskiej, jest łagodny bez gwałtownych skoków temperatury i o stosunkowo małej ilości opadów.

W granicach gminy Michałów znajduje się również niewielki fragment doliny Nidy przy ujściu do niej rzeki Mierzawy. Jest to obszar zmeliorowany, pokryty glebami organicznymi wykorzystywanymi rolniczo jako użytki zielone. Na torfiastych, mokrych łąkach występują zbiorowiska bagiennoszuwarowe z szuwarem właściwym, trzciną pospolitą, pałąką szerokolistną, natomiast na terenach zalewanych występują szuwary turzycowe.

Ogólna charakterystyka struktury osadniczej

Od najdawniejszych czasów Ponidzie było jednym z ważniejszych terenów osadnictwa, o czym świadczą liczne na terenie gminy stanowiska archeologiczne i zabytki architektury.

W strukturze osadniczej gminy Michałów widać wyraźną zależność między terenem naturalnym, a formą osadniczą. Mimo niewątpliwego wpływu świadomej działalności człowieka, decydujące znaczenie mają jednak warunki przyrodnicze określonego środowiska.

W przypadku oceny krajobrazu przyrodniczego w kontekście zabudowy wiejskiej gminy Michałów mamy do czynienia z równowagą i widocznym powiązaniem, co wyrażone jest regionalizmem: typów wsi, rodzajów zagrod i form budynków. Obszar gminy cechuje się

różnorodnością warunków geograficznych przez sąsiedztwo dwóch odmiennych krajobrazów obszarów rozdzielonych doliną rzeki Mierzawy.

Obszar północny uformowany jest w równoległe pasma nizinne - wyżynne, słabo zalesiony o przeważającej funkcji rolniczej.

Teren południowy jest intensywnie rozrzeźbiony, o wysokiej lesistości i zróżnicowanej strukturze krajobrazu. Zróżnicowanie krajobrazowe występujących obok siebie obszarów stwarza różnorodność warunków osadniczych, które odzwierciedlają się w formach zabudowy istniejących tutaj wsi-jednorodnych i horyzontalnie ukształtowanych na terenie północnym oraz różnicowanych przestrzennie na terenach południowych.

Ponadto, czytelna jest kontynuacja zabudowy przy historycznych szlakach. Dobitnie świadczy o tym mapa kompleksu stanowisk archeologicznych ujawnionych i rozpoznanych w latach 1972 – 2000 r. przez archeologów i naniesionych na Arkuszach AZP, znajdująca się w zasobach Wydziału Archeologicznego Oddziału Wojewódzkiego Służby Ochrony Zabytków w Kielcach. Obiekty te, osady i cmentarzyska pradziejowe, występują szczególnie intensywnie wzdłuż obrzeży doliny Businki, wzdłuż obrzeży terasy nadzalewowej Nidy, w pasach szerokości kilkuset metrów na skraju Płaskowyżu Jędrzejowskiego po obu stronach rzeki Mierzawy. Na tych samych miejscach, jakby wyrastając na tym samym korzeniu, rozłożone są w ciągach od wschodu do zachodu trzy równoległe pasma kolejnych wsi: - Pawłowice, Tur Dolny, Tur Podedworny, Tur Górny, Kresy. - Jelcza Mała, Jelcza Wielka, Wrocierzyż, Sędowice - na północ od rzeki Mierzawy, - Michałów, Zagajówek, Zagajów, Helenówka - na południe od rzeki Mierzawy.

Fakt, że obecny układ pasmowy współczesnych miejscowości nakłada się na strefy stanowisk archeologicznych świadczy o niezmiennym wpływie warunków środowiska naturalnego na prądną i dzisiejszą działalność człowieka.

Ponadto, po pierwsze: - harmonijny krajobraz i jednocześnie zróżnicowany po obu stronach Mierzawy jest istotną wartością zagospodarowania przestrzennego gminy, po drugie: układ pasmowy - ciągły wsi rozłożonych nad Mierzawy jest najbardziej charakterystyczną urbanistyczną strukturą osadniczą. Strukturą, która nie zakłóca przestrzennej dominacji Płaskowyżu Jędrzejowskiego, zachowując tym samym krajobraz niezakłócony elementami technicznej cywilizacji, np. tak często występującymi gdzie indziej, agresywnymi dla otwartego krajobrazu, liniami sieci energetycznych. Opisane powyżej środowisko można określić miejscami „dobrej energii dla życia”. Historia osadnictwa w rejonie Powiatu Pińczowskiego sięga odległych czasów, zważywszy, że osada wokół grodu założona została w XIII w., dlatego uznać należy rozplanowanie wsi gminy Michałów jest faktycznie tradycyjne. Natomiast materialna struktura zabudowy jest powojenna – zniszczenia budynków we wrześniu 1939r. i podczas późniejszych działań wojennych oraz w wyniku pożarów sięgają 80 %. Stąd też, zabudowa regionalna to ta, która została ujęta w rejestrze Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz ta, którą odbudowano po wojnie nawiązując do tradycji regionu.

W gminie Michałów przetrwał ukształtowany w XVIII w. na terenach obecnego województwa świętokrzyskiego regionalizm w budownictwie, a sposób zabudowy osadniczej, ostatecznie utrwalony na początku XIX w. czytelny jest w wyglądzie obecnym poszczególnych miejscowości.

Figury i krzyże przydrożne

Swoistymi elementami krajobrazu obszaru gminy są liczne kaplice, figury i krzyże strzegące wsi, dróg i pól. Tego rodzaju obiekty mimo, iż należą do zabytków ruchomych należy traktować jako odrębną ich grupę. Każdy bowiem tego typu obiekt jest swego rodzaju podstawowym elementem pewnej całości (przestrzeni) kulturowej wytworzonej wokół wspomnianego obiektu, przestrzeń ta bez niego straciła by jakąkolwiek wartość, jedynie bowiem całość stanowi cenną krajobrazowo i kulturowo przestrzeń. Do tej grupy zaliczyć możemy figury i krzyże przydrożne, których na terenie gminy Michałów jest dość duża ilość – składają się na nie: krzyże murowane, żelazne, ale też figury murowane głównie Najświętszej Marii Panny.

Na obszarze gminy Michałów znajduje się również niewielki **fragment Jędrzejowskiej Kolejki Dojazdowej** z lat 1915-1930. Powstanie kolei wiąże się z wybuchem I wojny światowej i okupacją północnej Małopolski przez Austriaków, którzy od końca 1914 układali tu linie frontowe (Rollbahn). W 1916 roku powstały linie Miechów - Węchadłów - Działoszyce i Kocmyrzów - Posąda oraz styczne kolejki konne. W 1917 czynne były już odcinki Kije - Pińczów - Michałów - Konieczmosty - Opatowiec oraz Staszów - Rytwiany - Pacanów/Szczucin.

W okresie międzywojennym sieć kolei wąskotorowych w południowej części ówczesnego województwa kieleckiego została połączona jako Jędrzejowska Kolej Dojazdowa.

5.2.3. Zabytki nieruchome

Na terenie Gminy Michałów znajduje się 8 nieruchomości obiektów zabytkowych, wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości województwa świętokrzyskiego. Obiekty te znajdują się zarówno przy głównych drogach, jak i z dala od głównych traktów. Obiekty wpisane do rejestru zabytków prezentują zróżnicowany stan zachowania. Najlepiej zachowane są obiekty będące własnością kościoła, pozostałe są w stanie zadowalającym.

Wykaz zabytków nieruchomych na terenie gminy wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru zabytku
1.	Góry	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP	A.638, decyzja z 15.01.1957 r., 14.01.1972 r.
2.		Kaplica cmentarna rodziny Dembińskich	A.639, decyzja z 14.01.1972 r.
3.		Zespół podworski	A.1055, decyzja z 31.08.1989 r.
		- dwór	
		- budynek gospodarczy	
		- pozostałości zabudowy gospodarczej	
		- park z aleją wjazdową i stawem	
		- najbliższe otoczenie zespołu (ogrodowo-rolniczy rodzaj gospodarowania)	
4.	Michałów	Kościół parafialny pw. Św. Wawrzyńca	A.641, decyzja z 15.01.1957 r., 21.06.1967 r.
5.	Pawłowice	Kaplica pw. MB Częstochowskiej	A.642, decyzja z 28.04.1984 r.
6.	Węchadłów	Zespół dworski	A.643/1-3
		- dwór	A.643/1, decyzja z 30.10.1980 r.
		- zbór ariański	A.643/2, decyzja z 16.10.1956 r., 21.06.1967 r. i 30.10.1980r.
		- park	Nr 643/3 z 19.12.1957 r., 30.10.1980r.
7.	Wrocieryz	Kościół parafialny pw. Św. Marcina	A.644, decyzja z 02.10.1956 r., 21.06.1967 r.

8.	Polichno	Gromadzka studnia kieratowa	A.972, decyzja z 08.01.2025r.
----	----------	-----------------------------	-------------------------------

Zabytki sakralne

• Zespół kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Górach

W zespół kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Górach wchodzi:

- kościół parafialny
- dzwonnica, drewniana z XIX w., częściowo zrujnowana
- plebania, murowana, ok. 1910 r.
- budynek gospodarczy, murowany, 1 ćw. XX w.

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP w Górach – pierwotnie katolicki kościół, bowiem pierwsza wzmianka o parafii pochodzi z 1440 r. Znajdujemy ją w „księdze beneficjów diecezji krakowskiej”, w której istnieć zapis, iż „Góry posiadają kościół drewniany w. Św. Bartłomieja. Nie wiadomo, w którym roku wybudowano kościół murowany, jednak według dokumentów wynika, że w 1663 r. w Górach stał murowany kościół kalwiński. Natomiast w 1764r. został zreformowany i przebudowany na kościół katolicki, a w latach 1912-1913 rozbudowany ku wschodowi i gruntownie restaurowany. Kościół usytuowany na wzniesieniu w Górach, jest obiektem murowanym. Dojazd do Zespołu Kościoła Parafialnego może być zrealizowany tylko jedną drogą dojazdową od drogi wojewódzkiej Pińczów-Węchadłów. Natomiast od drogi powiatowej Zagajów-Wolica prowadzą schody umożliwiające dojście do zabytku pieszo. W bliskim sąsiedztwie brak jest obiektów stwarzających zagrożenie dla przedmiotowej budowli.

Kościół stanowi wartość naukową oraz historyczną ze względu na swoją bogatą historię, sięgającą wydarzeń z 1440 r. oraz powiązanie z dziedzicem Gór - Ignacym Dembińskim. Kościół stanowi centrum religijne mieszkańców wsi: Góry, Zagajów i okolicznych miejscowości. Parafia promieniuje kulturowo na część gminy oraz stanowi element integrujący mieszkańców. Jest czynnikiem ważnym historycznie, a tym samym kulturowo.

Zespół kościoła w Górach obecnie wydaje się zadbany, o jego stan dba nie tylko społeczność parafii, ale także odpowiednie instytucje państwowe. Nie mniej jednak z racji wysokiej wartości obiektów niezbędne jest monitorowanie sytuacji i odpowiednie reagowanie dla zachowania obiektu. Obiekty wydają się nie zagrożone w sposób szczególny jedynym zagrożeniem może być brak środków finansowych na kosztowne działania renowacyjne.

• Zespół kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca w Michałowie:

- kościół, murowany 1852-1853, wg proj. Bud. Felicjana Antoniego Frankowskiego
- kostnica, murowana, k. XIX w.
- ogrodzenie z bramą, murowane, k. XIX w.
- plebania, murowana, pocz. XX w.

Kościół parafialny pw. Św. Wawrzyńca w Michałowie jest to kościół murowany, wzniesiony w latach 1852-1853r., wg projektu Felicjana Antoniego Frankowskiego, kosztem, jak pisze w swej monografii ks. Jan Wiśniewski: „miejscowych parafian i dziedziców, jak Amelii Dembińskiej, dziedziczki Michałowa, kolatorki kościoła, dziedziców wsi Zagajówek Hippolita i Magdaleny z Kollerów, małżonków Tapenów i miejscowego proboszcza ks. Konstantego Rodkiewicza”. Kościół był konsekrowany 26 maja 1891 roku przez bpa Tomasza Teofila Kulińskiego. Kościół jest orientowany, zwrócony na wschód, murowany, jednonawowy, z krótkim zamkniętym wielobocznie prezbiterium, węższym od nawy, oddzielonym od niej tęczą, na zewnętrznej elewacji – pilastry. Od zachodu dobudowane zostały kruchta i zakrystia. Obecny kościół został postawiony w miejsce pierwszego, drewnianego, który miał wznieść Mikołaj z Młynów - prepozyt skalbmierski i kanonik krakowski w 1375 r. Położony jest przy skrzyżowaniu drogi wojewódzkiej relacji Pińczów-Węchadłów z drogą powiatową Michałów-Zagajów w centralnym miejscu wsi Michałów.

Wydarzenia te świadczą o dużej wartości historycznej. Kościół stanowi centrum religijne mieszkańców wsi: Michałów, Pawłowice, Zagajówek. Parafia promieniuje kulturowo na w/w miejscowości oraz stanowi element integrujący mieszkańców. Zespół kościoła w Michałowie obecnie wydaje się zadbane, o jego stan dba nie tylko społeczność parafii, ale także odpowiednie instytucje państwowe. Nie mniej jednak z racji wysokiej wartości obiektów niezbędne jest monitorowanie sytuacji i odpowiednie reagowanie dla zachowania obiektu. Obiekty wydają się nie zagrożone w sposób szczególny jedynym zagrożeniem może być brak środków finansowych na kosztowne działania renowacyjne.

- **Zespół kościoła parafialnego p.w. św. Marcina we Wrocieryżu**

- **kościół**, murowany, 1801, arch. Jan Franciszek Żabiszewski , fasada 1802 r., kamieniarz Adam Rojewski
- **dzwonnica**, murowana, 1932 r.
- **kaplica grobowa**, murowana, pocz. XIX w.
- **ogrodzenie z bramą**, murowane, XIX w., remontowane
- **plebania**, drewniana, ok. 1930 r.

Kościół parafialny pw. Św Marcina we Wrocieryżu jest to murowany kościół, który pochodzi z 1802 r., wybudowany staraniem ks. Karola Januszkowskiego. Konsekrowany był w 1882 r. przez bpa Tomasza Nowińskiego, byłego prepozyta generalnego bożogrobców miechowskich. Kościół posiada trzy nawy i prostokątne prezbiterium. Ołtarz główny i oba boczne pochodzą z początku XIX w. o tradycjach barokowych. Obok zespołu przebiega droga powiatowa łącząca Wrocieryż z Sędowicami. Wokół zespołu znajduje się zabudowa zagrodowa.

Kościół stanowi centrum religijne mieszkańców wsi: Wrocieryż, Sędowice, Tur Dolny, Tur Górny, Tur Piaski i innych okolicznych wsi. Parafia promieniuje kulturowo na w/w miejscowości oraz stanowi element integrujący mieszkańców. Jest czynnikiem ważnym historycznie, a tym samym kulturowo.

Zespół kościoła we Wrocieryżu obecnie wydaje się zadbane, o jego stan dba nie tylko społeczność parafii, ale także odpowiednie instytucje państwowe. Nie mniej jednak z racji wysokiej wartości obiektów niezbędne jest monitorowanie sytuacji i odpowiednie reagowanie dla zachowania obiektu. Obiekty wydają się nie zagrożone w sposób szczególny jedynym zagrożeniem może być brak środków finansowych na kosztowne działania renowacyjne.

- **Kaplica p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Pawłowicach** - murowana w 1919 r. Obiekt jest miejscem modlitwy, skupienia mieszkańców wsi Pawłowice (odprawiane są tam nabożeństwa majowe i różańcowe). Budynek murowany, jednokondygnacyjny, dach dwuspadowy pokryty blachą. Plac wokół kaplicy jest ogrodzony. Kaplica p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Pawłowicach położona jest przy drodze powiatowej relacji Michałów-Sędowice na terenie zalewowym rzeki Mierzawy. Kaplica jest zadbana, dzięki miejscowym mieszkańcom i otoczona opieką, stanowi dużą wartość kulturową szczególnie dla mieszkańców Pawłowic. Kaplica nie ulega większym zagrożeniom, jedynie odchodzeniem pokoleń, dla których stanowi ona wartość.
- **Zbór ariański w Węchadłowie** - obecnie nie użytkowany. Obiekt murowano - drewniany został wybudowany w 1559 r. przez rodzinę Górskich, ówczesnych właścicieli Gór i Węchadłowa, od XIX wykorzystywany jako lamus dworski, przebudowany w 1860 r. o czym świadczy kamienna tablica i napis antykwa : „ANNO DOMINI 1559” oraz fragment drugiego napisu: „Przebudowany 1860”. W 1992 r. budynek restaurowany i pokryty nowym dachem. Kamienica posiadała dawniej trzy kondygnacje, obecnie pozostały tylko piwnice i parter choć już bez sklepień. Jest zbudowany na planie prostokąta. W elewacji południowej, na płycie kamiennej z herbem Odrowąż, jest data budowy i daty przebudowy. W czasie II wojny światowej wykorzystywany był przez Niemców do celów gospodarczych. Obecnie budynek jest zrujnowany.

Zespoły dworskie

- **Zespół dworski w Górach** położony jest w południowym krańcu wsi na wysokości 295- 310 m n. p. m. Założenie dworskie powstało w II połowie XVII w.; na mapach pojawiło się na początku XIX w. Jego właścicielami była rodzina Dembińskich. Ignacy Dembiński – chorąży krakowski, był posłem na Sejm 4-letni. Ostatnim właścicielem dworu był Józef Dembiński. Stary dwór był miejscem kultywowania tradycji narodowych; m. in. w 1863 r. przebywał w nim generał M. Langiewicz. Pod koniec XIX wieku w miejsce starego dworu wybudowano pałac. Obecnie stanowi własność prywatną Pałac jest częściowo zrujnowany. W podobnej sytuacji znajdują się czworaki dworskie. Staw w północnej części parku jest całkowicie zamulony, stary drzewostan będący w dość dobrej kondycji zarasta drzewami i krzewami pochodzącymi z samosiewu. Aleje dojazdowe wymagają remontu. Obszerna historia zabytku stanowi dużą wartość historyczną oraz naukową. O wartości artystycznej stanowi natomiast wygląd oraz forma budynku.
- **Zespół dworski w Węchadłowie**, w skład którego wchodzi:
 - a. dwór, murowany, koniec XIX w. – wcześniej dwór służył za siedzibę szkoły podstawowej, obecnie jest opuszczony,
 - b. kaplica p.w. Serca Jezusowego, murowana, ok. 1930, z inskrypcją na ścianie południowej: „Kaplica p.w. Serca Jezusowego budowana przez Sejmik Pińczowski dla Węchadłowa w 1927 r.”
 - c. budynki gospodarcze, murowane, koniec XIX w.
 - d. park geometryczny, XVI w. częściowo przekomponowany na krajobrazowy XIX w.

Wymienione obiekty znajdują się w centralnej części wsi Węchadłów. Dojazd do obiektów realizowany jest wąską, krętą drogą biegnącą od drogi wojewódzkiej Węchadłów-Jędrzejów. Od strony wsi do obiektów prowadzą ścieżki przeznaczone dla ruchu pieszego.

Historia, legendy oraz forma architektoniczna czynią z wspomnianego obiektu pewien element kulturotwórczy.

Po wojnie przez wiele długich lat był siedzibą szkoły podstawowej, obecnie jest opuszczony.

Nekropolie

- **Kaplica cmentarna rodziny Dembińskich** w Górach w stylu klasycystycznym na cmentarzu grzebalnym (poza wsią), murowana, 1839, ufundowana przez Amelię Dembińską, remontu gruntownego dokonano w latach 2012-2014r. Kaplica wzniesiona jest na planie zwartym, prostokąta. Widoczne jest w niej wiele odniesień do klasycyzmu. Zastosowane w budowlu to: stosowanie porządków architektury antycznej, wzorowanie się na starożytnych budowlach greckich, kopiowanie elementów architektury starożytnej, stosowanie kolumnowych portyków ze zwieńczeniem w kształcie tympanonu. Zdobí ją od frontu czterokolumnowy portyk. Dwuskrzydłowe drzwi mają metalowe uchwyty w kształcie masek lwów. Widoczne jest dążenie do uzyskania efektu harmonii, zrównoważonej kompozycji, stosowanie symetrii; oszczędne stosowanie zdobnictwa. Zabytek ten posiada dużą wartość historyczną oraz naukową ze względu na datę powstania oraz na fundatora, którym była Amelia Dembińska, córka Ignacego Dembińskiego, zarządcy Gór. O wartości artystycznej stanowi forma budowli, zrównoważonej kompozycji nawiązującej do klasycyzmu. Zabytek odnosi się do budowli antycznych.

Zabytek techniki

- **Gromadzka studnia kieratowa** została zbudowana w XIX w. z inicjatywy dziedzica Dembińskiego (herbu Nieczuja), do którego należały Góry i sąsiednie Polichno. Studnia kieratowa położona jest w środkowej części miejscowości, na południe od drogi przez wieś, dostępna wąską, położoną w parowie drogą. Obiekt składa się z trzech podstawowych elementów: z wykładanej kamieniem studni głębinowej o średnicy otworu 1,5 metra (wraz z drewnianą cembrowiną na powierzchni), kieratu obracanego przez dwa konie oraz budynku osłaniającego studnię. Studnia dworska jest też przykładem niespotykanego w budownictwie wiejskim połączenia ośmioboku z czworobokiem, nakrytych wspólnym dachem z gontu, a ściany oszalowano szerokimi sosnowymi deskami. Innymi niepowtarzalnymi cechami studni dworskiej są: dwukierunkowość pracy kieratu, przeniesienie napędu linami, reliktowe sposoby łączenia elementów szkieletowej konstrukcji budynku czy wkopanie słupów nośnych w grunt. Historia obiektu stanowi wartość historyczną oraz naukową danego zabytku. Niespotykana już forma budownictwa podkreśla wartość artystyczną danego obiektu. Jako unikalny zabytek techniki zachowany in situ i wymagający interwencyjnych prac zabezpieczających, studnia kieratowa w Polichnie jest zabytkiem o wyjątkowej w skali województwa wartości zabytkowej.

5.2.4. Zabytki ruchome

Na terenie Gminy Michałów zabytki ruchome stanowią wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru zabytku
1.	Góry	Wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP – 15 pozycji	Nr 260 B z dnia 28.06.1971

2.	Michałów	Wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego pw. Św. Wawrzyńca – 31 pozycji	Nr 259 B z dnia 28.06.1971
3.	Wrocieryz	Wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego pw. Św. Marcina – 34 pozycje	Nr 261 B z dnia 28.06.1971

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Nieruchomy zabytek archeologiczny, zwany jest także stanowiskiem archeologicznym. Narodowy Instytut Dziedzictwa wskazuje, że stanowisko archeologiczne to: „obszar, w obrębie którego występują źródła archeologiczne wraz z otaczającym je kontekstem – tzw. nawarstwieniami kulturowymi, czyli warstwami ziemi, które powstały na stanowisku (np. osadzie pradziejowej) w trakcie jego funkcjonowania w przeszłości”. Mogą to być grodziska, cmentarzyska, pozostałości dawnych osad, nawarstwienia miast, nawarstwienia związane z funkcjonowaniem zamków, wsi historycznych itd. Badania w ramach programu pn. Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP) prowadzone były od 1978 roku na terenie całego kraju. Projekt zakłada znalezienie zabytków archeologicznych tzw. metodą powierzchniową polegającą na obserwacji zaoranych pól wiosną i jesienią. Prowadzone były również wywiady z mieszkańcami, analizy archiwalnych materiałów, jak i wykorzystywano zdjęcia lotnicze. Dokumentacja AZP jest zbiorem otwartym, w dalszym ciągu uzupełnianym o nowoodkryte stanowiska

Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych, gdzie ingerencja człowieka w substancję zabytkową stanowiska jest najmniejsza. Stan zachowania nawarstwień kulturowych w obrębie stanowisk najczęściej jest trudny do określenia. Ustala się go przy okazji badań rozpoznawczych (powierzchniowych i sondażowych), planowych badań naukowych czy badań ratowniczych przy realizacji inwestycji.

Teren gminy Michałów jest częściowo rozpoznany w ramach AZP. Wyniki badań wskazały na istnienie na terenie gminy 183 stanowisk archeologicznych (obiekty nie wpisane do rejestru zabytków). Występują wśród nich głównie ślady osadnicze, ale także stwierdzono występowanie osad. Część terenu gminy poddano rozpoznaniu przez weryfikacje powierzchniowe i badania wykopaliskowe. Do najlepiej poznanych należą stanowiska archeologiczne w rejonie miejscowości Pawłowice, Tura Dolny i Tura Piaski. Tworzą one jeden z większych i ważniejszych poznawczo kompleksów osadnictwa pradziejowego na Kielecczyźnie. Odkrywano je sukcesywnie w trakcie eksploatacji w tych okolicach piasku na przełomie lat 70-tych i 80-tych. Początkowo były to niewielkie piaskownie zakładane głównie w północnej części Pawłowic, a w pojedynczych przypadkach również Tura Dolnego. W późniejszych latach piasek zaczęto eksploatować na skalę przemysłową, co w wielu przypadkach spowodowało zniszczenie istniejących stanowisk. Wyniki prowadzonych od prawie trzydziestu lat badań pozwoliły na odkrycie w rejonie Pawłowic, Tura Dolnego i Tura Piaski potężnego kompleksu osadniczego, w skład, którego wchodzi wiele stanowisk archeologicznych, w większości wielokulturowych, a nierzadko także wielofunkcyjnych. Przeważają wśród nich obiekty osadowe oraz cmentarzyska charakterystyczne dla kultury trzcinieckiej, łużyckiej, pomorskiej oraz przeworskiej z okresu późno rzymskiego. Znalezione zabytki zmieniły postrzeganie tego terenu jako miejsca osadnictwa w obrębie Płaskowyżu Jędrzejowskiego. Niekorzystne dla osadnictwa warunki naturalne (brak większych cieków wodnych, niekorzystne warunki fizjograficzne oraz obecność trudnych w uprawie rędzin), skłaniały wcześniej do przypuszczeń, że był to teren peryferyjny, pozbawiony większych i długotrwale użytkowanych skupisk osadniczych charakterystycznych dla lessowej części Niecki Nidziańskiej. Należy przy tym zauważyć, że w wielu przypadkach stanowiska archeologiczne nadal narażone są na zniszczenie w związku z pozyskiwaniem piasku, lub innymi zamierzeniami inwestycyjnymi. W związku z tym, dla stanowisk w rejonie Tura Dolnego, Tura Piaski i Pawłowic, wyznaczono strefy ochronne, które mają na celu pogodzenie zamierzeń inwestycyjnych z koniecznością zachowania i dokumentowania dziedzictwa

przeszłości, podlegającego ochronie prawnej na mocy ustawy o ochronie dóbr kultury. Niezależnie od tego, wszystkie stanowiska archeologiczne na terenie gminy, jako element wspólnego dziedzictwa kulturowego, są „bogactwem narodowym i powinny być chronione przez wszystkich obywateli” zgodnie z art- 1.1 w/w ustawy. Jednocześnie cytowana ustawa nakładana jednostki samorządu terytorialnego dbałość o dobra kultury i podejmowanie działań ochronnych oraz uwzględnianie zadań ochrony zabytków m. in. w opracowaniach planistycznych.

Do największych zagrożeń dla stanowisk archeologicznych zaliczają się:

- działalności inwestycyjne: budowa kanalizacji, wodociągów;
- inwestycje mieszkaniowe i przemysłowe;
- budowy dróg;
- lokalizacje żwirowni i kopalni kruszywa oraz ich wydobycie, w tym eksploatacja złóż piachu;
- planowane zalesienia;
- regulacje cieków wodnych i budowa zbiorników retencyjnych;
- działalności rabunkowe – nielegalne poszukiwania;
- działalności rolnicze – głęboka orka;
- gwałtowne zjawiska atmosferyczne.

Specyfika dziedzictwa archeologicznego sprawia, że jest ono stosunkowo trudne do ochrony. Po pierwsze jest ono nieodnawialne, zaś jakiegokolwiek prace ziemne ingerujące w strukturę nawarstwień, w tym także archeologiczne badania wykopaliskowe, nieodwracalnie niszczą substancję zabytkową. Dziedzictwo archeologiczne obejmuje przy tym zabytki nieruchome i ruchome wraz z łączącym je kontekstem, co sprawia, że stosować w jego przypadku trzeba zróżnicowaną strategię ochrony. I wreszcie, chronimy zabytki niewidoczne, znajdujące się pod ziemią lub pod wodą, często nie w pełni rozpoznane, ponieważ dopiero przebadanie stanowiska archeologicznego daje archeologom 100% pewność co do jego funkcji i chronologii. Wszystko to sprawia, że wartość dziedzictwa archeologicznego jest trudna do uchwycenia dla nie-archeologów.

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie Gminy Michałów brak obiektów i zbiorów muzealnych.

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Transformacja ustrojowa na przełomie lat 80. i 90. XX w. spowodowała wśród mieszkańców Polski chęć przemian i poczucie wolności. Z biegiem czasu poszczególne regiony kraju mając na uwadze odrębną historię, tradycje, zwyczaje zaczęły zwracać uwagę na tożsamość lokalną. Jednostki samorządowe mogły dokonać ponownej oceny faktycznego stanu historii regionu i związanych z nią symboli. Dziedzictwo niematerialne regionu jest niewątpliwym walorem kulturowym świadczącym o lokalnej wyjątkowości i odrębności. Tworzy ono krajobraz kulturowy oraz wyodrębnia daną jednostkę w oparciu o historię oraz ściśle związane działalności człowieka. Ważnym jest, aby pamiętać oraz krzewić niematerialne dziedzictwo będące spuścizną wielu pokoleń. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu Konwencji UNESCO obejmuje:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- sztuki widowiskowe;
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
- wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Michałów jest położony na Ponidziu – regionie historyczno-etnograficznym w południowej części województwa świętokrzyskiego. Można zauważyć pewne cechy, które wyróżniają ten obszar na tle pozostałych.

GWARA

Jednym z charakterystycznych wyróżników mieszkańców Ponidzia był ich język. Ponidzie, podobnie jak cała Kielecczyzna, historycznie i etnicznie należy do Małopolski, toteż jego język mówiony jest zaliczany do dialektu małopolskiego, który ma szereg odmian, w tym także gwarę kielecką.

Do najważniejszych cech gwary kieleckiej należą w obrębie wymowy (fonetyki):

- mazurzenie, czyli wymowa c, s, z, zamiast cz, sz, ż, np. coło, syja, zyto, zamiast: czoło, szyja, żyto („rz” nie ulega mazurzeniu)
- „a” wymawiane jako „o”, np. pon, ptok, zamiast pan, ptak
- dodawanie przed „o” tzw. „u” niezgłoskotwórcze (ł), np. łowies, łoko, łosień, zamiast, owies, oko, osioł
- nie podlegająca definicji wymiana „k” na „ch” i odwrotnie, np. kto – chto, która – chtóra, chciała – kciała, łokcie – łochcie
- zanik nosowości samogłosek „ą” i „ę”, np. geś, bedo, zamiast gęś, będą w obrębie odmiany (fleksji): w 2 osobie liczby mnogiej czasownika występuje końcówka
- ta, np. zróbta, zaśpiwojta.

ORGANIZACJE ZWIĄZANE Z DZIEDZICTWEM NIEMATERIALNYM

W Gminie Michałów odnotować można wiele organizacji pozarządowych. Część z nich swoją działalność poświęca kulturze, tradycji, historii i szeroko rozumianemu dziedzictwu kulturowemu, między innymi:

- KGW Góry;
- KGW Michałów;
- KGW Pawłowice;
- KGW znad Mierzawy;
- KGW Tomaszów;
- KGW Tur Dolny;
- KGW Tur Górny;
- KGW Zagajówek;
- KGW Zagajów;
- KGW Węchadłów;
- KGW Przecławka;

LOKALNE POTRAWY

Potrawy Ponidzia oparte były przede wszystkim na mące, ziemniakach oraz mleku. Rozdrobnione gospodarstwa oraz bardzo niska wydajność z hektara sprawiały, że żywność stała się symbolem bogactwa i dostatku. Odżywiano się skrajnie ubogo, tym bardziej, że skromne nadwyżki sprzedawano w mieście aby odłożyć na zakup kawałka ziemi. Przedmiotem handlu było masło, sery, śmietana, jaja. Poniżej przedstawiono kilka charakterystycznych potraw Ponidzia, które zostały uwzględnione w opracowaniu T. Wąsik „Produkty tradycyjne regionu świętokrzyskiego”. Fitka Kazi-mierska - zupa na wywarze mięsny z ziemniakami i warzywami, zarzucana kaszą jęczmienną, zagęszczana podpalanką (zasmażką), zabiela śmietaną. Smak zupa zawdzięcza wywarowi z mięsa drobiowego, a także skwarkom (ze słoniny lub boczku), całości dopełnia aromat warzyw. Fitka to potrawa jednogarnkowa podawana jako pierwsze danie, spożywana sama lub z chlebem w zależności

od upodobania. Jest zupą prostą, ale smaczną. Zalewajka Świętokrzyska. Zalewajka po raz pierwszy pojawiła się w Łodzi w drugiej połowie XIX w. Była to potrawa chłopska, ze względu na swą prostotę i sytość. Z czasem zaczęła też być popularna w Kieleckiem i na Kujawach. Potrawa ta była prosta w przygotowaniu oraz tania. Żur, który był jej nieodzownym składnikiem przygotowywano w domach we własnym zakresie. W Świętokrzyskiem jest wciąż zupą bardzo popularną, a przepis przechodzi z pokolenia na pokolenie. Zalewajka wpisana została na Listę Produktów Tradycyjnych z dniem 6 września 2006 r.

STRÓJ LUDOWY

Elementem wyróżniającym Pomieście jest strój ludowy. Przynależność etniczna do tzw. Krakowiaków wschodnich zdecydowała o charakterystycznym stroju, który miał wiele wspólnych cech z klasycznym strojem krakowskim. Męski i kobiecy strój przypomina klasyczny strój krakowski. Reliktowo utrzymywał się jeszcze na Pomieściu do połowy XX wieku. Echem przynależności do regionu krakowskiego było jeszcze długo ubieranie małych dziewczynek w strój krakowski traktując go jako strój odświętny. Kolorowy i wieloczęściowy był strój kobiecy. Najpierw wkładano białą koszulę haftowaną białą, czerwoną lub niebieską nicią. Koszule miały przypinane płaskie lub fałdowane kreski. Na koszule nakładano aksamitne gorsety bez rękawów, u dołu zakończone „ząbkami”. Gorsety były ozdabiane cekinami, zapinane na haftki lub sznurowane czerwoną wstążeczką. Nakładano na siebie dwie lub trzy spódnice, u pasa suto marszczone, aby podkreślić bujność kształtów. Spódnice były koloru czerwonego lub zielonego w kwiaty. Wierzchnia spódnica była krótsza od spodniej, której obrzeże tworzył ozdobny szlaczek. Na spódnice zakładano zapaski pokrywające $\frac{3}{4}$ spódnicy. Zapaski zdobiły hafty lub mereżki, a u dołu falbanki z koronką. W chłodniejsze dni przywdziewano katanke zamiast gorsetów, od których różniły się posiadaniem rękawów, a zamiast ząbków miały fałdowate zakładki. Obszerniejszymi od katek były kaftany. Na ogół chodzono boso lub w drewnianych trepach. Od święta zakładano obuwie na wysokim obcasie z cholewką sznurowaną, sięgającą do połowy łydki. Na głowę, kobiety zakładały chustki (różnie wiązane), a dziewczęta wplatały we włosy kokardy. Ozdobą stroju były sznury różnokolorowych koralików ze szkła. Niekiedy przypinano do gorsetów na wysokości barków pęki wstążek.

Pochodzenie nazw wsi

Góry

Wieś pierwszy raz wymieniana się jako "de Gori" w dokumentach sądowych ziemskich pod datą 1406. Pierwszym znanym właścicielem wsi był Skarbek z Gór herbu Abdank. O parafii w Górach wspomina już Jan Długosz, stał tam drewniany kościółek. W 1518 i w 1522 wymieniana się rodzinę Górskich dziedziców Gór, Węchadłowa i Zagajowa. W 1532 roku Stanisław Górski starosta krakowski był dziedzicem Gór i Węchadłowa. W 1561 roku Barbara Kołkowska herbu Trąby, wdowa po Janie Kołku staje się właścicielką tych dóbr po Górskich, stała się właścicielką Gór, Węchadłowa i Zagajowa. Folwark Góry w roku 1930 był w posiadaniu Józefa Dembińskiego. Józef Dembiński był wielokrotnie wybierany na prezesa wojewódzkiego Związku Ziemian. Po zajęciu kraju przez Niemców został już w październiku 1939 aresztowany i osadzony w więzieniu w Rzeszowie. Został zwolniony wiosną 1940 roku. Rok później jego majątek został przejęty przez zarząd niemiecki a właściciel usunięty.

Jelcza Mała

Już w 1376 pada nazwa "Gedlcza" co utożsamia się z wsią Jelcza. Nazwa pochodzi od wyrazu "jedla" co oznaczało wtedy małą jodłę. W tymże roku jako właściciele wsi wymieniana się: Marcina, Jana, Paszka, Alberta, Dominika, Iwana, Goworka, Stanisława i Mikołaja. Wzmianka pochodzi

z dokumentów sądowych krakowskich. Na początku XIV wieku jako właściciele wsi wymienia się Rafała i Jana synów Iwana.

Dość często nazwa tej wsi pojawiała się w starych dokumentach. Kolejne zapiski pochodzą z lat: 1381, 1382, 1384, 1385, 1386, 1388 oraz 1398. Po raz pierwszy zaczęto rozróżniać Jelczę Małą i Wielką w połowie XV wieku, gdy w kronikach Jana Długosza pojawia się nazwa "Yedlcza Mitra". W końcu XIV wieku wieś przechodzi na własność Zebrzydowskich, a w początkach XVI wieku Zborowskich. Natomiast w roku 1579 jako właścicielka figuruje niejaka Jedlecka. Wieś w tym czasie zamieszkiwało trzech zagrodników oraz pięciu komorników. Była też we wsi karczma. W połowie XVII wieku właścicielem wsi był Samuel Głębocki, wojski brzesko-kujawski. Na przełomie XVIII i XIX wieku dzierżawcą wsi był Adam Nowoczyński. Wieś należała w tym czasie do klasztoru miechowskiego. W 1827 Jelcza Mała liczyła 11 domów i 71 mieszkańców. Wieś od 1864 roku należała do gminy Góry. W 1881 roku Jelcza Mała liczyła ośmiu gospodarzy na 34 morgach ziemi. Folwark we wsi należał do dóbr Zagajów.

Jelcza Wielka

(Początki miejscowości patrz wyżej) Jelcza Wielka jako oddzielna wieś pojawia się w kronikach Jana Długosza. W 1579 roku wieś należała do klasztoru miechowskiego. Wieś miała wtedy 4 łany ziemi. Gospodarowało na nich osiem rodzin kmiecych. Mieszkało też we wsi jedna rodzina zagrodników i trzy komorników. W 1784 roku wieś przestała należeć do Zakonu miechowskiego. W 1827 roku wieś liczyła 10 domów i 90 mieszkańców. W końcu XIX wieku wieś należała do gminy Nawarzyce. W tym czasie we wsi mieszkało 11 gospodarzy na 117 morgach ziemi.

Karolów

Dość młoda wieś. Pierwsza wzmianka o tej miejscowości pochodzi z roku 1882. Był to w końcu XIX wieku przysiółek wsi Zagajów. Wieś liczy w tym czasie dziewięciu gospodarzy na 35 morgach ziemi. Folwark w tej wsi należał do dóbr Zagajów.

Kołków

Folwark Kołków istniał już w XVI wieku. Folwark nie był, w tym czasie na stałe zamieszkały. Dopiero podczas spisu ludności diecezji krakowskiej w 1787 roku wymienia się Kołków jako samodzielną wieś. Nazwa pochodzi od nazwy rodu Kołków, który panował w tej okolicy w XVI wieku. W 1827 roku wieś liczyła 8 domów i 45 mieszkańców. W 1881 roku wieś liczyła dziewięciu samodzielnych gospodarzy na 35 morgach ziemi. Folwark Kołków należał do dóbr Zagajów.

Michałów

Według źródeł kościelnych pierwszy kościół w Michałowie miał postawić Dobiesław kasztelan krakowski w 1375 roku. Nazwa pochodzi od imienia Michał. Skoro postawiono tu kościół, wieś musiała istnieć już wcześniej. Istniał wtedy zapewne drewniany kościół. W 1410 kroniki zanotowały Mikołaja z Michałowa, był on jednym z dowódców pod Grunwaldem. Pod tą samą datą zanotowano, że Jakusz z Michałowa uzyskał dziesięcinę snopową dla miejscowego kościoła oraz karczmę zwaną chadalińską. Powyższy dokument został potwierdzony w 1454 roku przez Jana Długosza. W XV wieku stał już tu kościół murowany. Dziedzicem wsi w połowie XV wieku był Jan Kurozwęcki herbu Róża. Wieś miała 7 łanów kmiecych, karczmę i młyn na rzece. Po Kurozwęckich Michałów przechodzi na własność Myszkowskich w ramach klucza pińczowskiego. W 1579 roku Michałów należał już do Myszkowskich. Mieszkało w tym czasie we wsi 25 kmieci na 12 i pół łanach ziemi. Mieszkało też we wsi dwunastu zagrodników, dziewiętnastu komorników, pięciu rzemieślników i dwóch rybaków. Michałów był więc bardzo dużą wsią i ważnym ośrodkiem rzemieślniczym.

W 1598 roku za czasów biskupa Radziwiłła zanotowano pierwsze wzmianki o szkolnictwie w tym terenie. Zanotowano nazwisko kierownika szkoły parafialnej Kaspra Prędoty z Kleczy. Kierownik posiadał dom z ogródkiem i pobierał 8 zł pensji od proboszcza. Na początku XVII wieku kierownikiem szkoły był Piotr Krzanowita. Po breiiling replica potopie szwedzkim lustrację kościelne nie wspominają już o szkole. W 1657 roku we wsi przebywał Stefan Czarniecki. W 1732 roku według lustracji kościelnej w parafii Michałów było 467 osób. Zanotowano w tymże roku 22 chrzty, 25 pogrzebów, 11 ślubów. Mieszkało też we wsi 16 Żydów. W 1827 roku było tu tylko 5 domów i 82 mieszkańców. W XIX wieku wieś był już własnością Dembińskich. W połowie XIX wieku przy pomocy Amelii Dembińskiej dziedziczki Michałowa postawiono nowy kościół istniejący do dziś. We wsi w XIX wieku istniała szkoła początkowa. W końcu XIX wieku parafia Michałów liczyła 703 dusze. W tym czasie wieś miała 80 samodzielnych gospodarzy i liczyła 678 mórg ziemi. Na przełomie XIX i XX wieku dobra Michałów składały się z folwarków: Michałów, Podlesie i Terczyn. Ostatnimi właścicielami Michałowa był Antoni Dembiński inżynier elektryk. W 1941 roku folwarki Góry i Michałów zostały przejęte przez Niemców. Właściciel majątku został usunięty. Józef i Antoni Dembińscy mieli brata Henryka, który był profesorem na lubelskim KUL-u. Jako porucznik rezerwy brał udział w kampanii wrześniowej w 2 pułku Strzelców Konnych. Uniknął niewoli i brał udział w działaniach AK w rzeszowskim.

Pawłowice

Wieś wymieniona po raz pierwszy w 1579 roku w spisie poborowym powiatu ksiąskiego. Nazwa wsi pochodzi od imienia Paweł. W początkach XVIII wieku wieś należała do rodziny Wodzickich. Znamy też z dokumentów kościelnych Piotra Mazurka zamożnego chłopca z tej wsi z roku 1663 roku. Dzierżawcami wsi była rodzina Szeligów.

Polichno

Pierwszy raz nazwa tej wsi pojawia się pod datą 1791. Nazwa pochodzi od słowa "pole" inaczej też zwane "pólko" lub "polichno". W 1827 roku mieszkało we wsi 106 mieszkańców w 15 domach. W końcu XIX wieku była to samodzielna wieś jak i folwark szlachecki należący do dóbr Góry. Folwark liczył 214 mórg ziemi. Wieś Polichno w końcu XIX wieku liczyła 14 gospodarzy na 75 morgach ziemi. W spisie właścicieli ziemskich w roku 1930 figuruje jako właściciel folwarku Polichno Helena hr. Morstin (sądzę, że odnosi się to do Heleny z Dembińskich Morstin, która mogła dostać fowark Polichno w posagu).

Przeclawka

Po raz pierwszy nazwa tej wsi pojawia się w kronikach Jana Długosza w latach 1470-80. Nazwa pochodzi od staropolskiego imienia Przedśław lub Przeclaw. W XIX wieku wieś należała do gminy Góry. W 1827 roku mieszkało we wsi 120 mieszkańców w 16 domach. Do roku 1864 folwark Przeclawka należał do Kościoła. W tymże roku został przejęty przez rząd i sprzedany osobie prywatnej za 15 844 ruble. W końcu XIX wieku nie istniały we wsi samodzielne gospodarstwa chłopskie istniał tylko folwark.

Sędowice

Wieś wymieniona w kronikach już w roku 1222 jako "Sadouici". W 1336 roku wieś nazwano "Sandoviczi". Nazwa tej miejscowości pochodzi od staropolskiej nazwy osobowej "Sędo". Była to kiedyś bardzo duża wieś. W 1579 roku naliczono we wsi 23 samodzielnych gospodarzy (kmienci), sześciu zagrodników, pięciu komorników i jednego rzemieślnika. Istniała też we wsi karczma. Wieś należała przez wiele lat do klasztoru mogińskiego. W 1827 roku mieszkało tu 362 mieszkańców w domach. W 1864 roku wieś została zabrana klasztorowi mogińskiemu i sprzedana osobie prywatnej za 36 705 rubli. Od 1864 roku wieś należała do gminy Nawarzyce

w powiecie jędrzejowskim. Należała do parafii Wrocierz. W końcu XIX wieku była tu szkoła początkowa i młyn wodny. Dobra Sędowice składały się z folwarków Sędowice i Gawron.

Tomaszów

Bardzo młoda wieś. Pierwszy raz wymieniona dopiero w roku 1892. Nazwa pochodzi od imienia Tomasz.

Tur Dolny

Po raz pierwszy w kronikach nazwa tej wsi pojawia się w roku 1354. Nazwa wsi pochodzi od nazwy wymarłego zwierzęcia "tur". Pierwotnie wieś należała do parafii Wrocierz. W połowie XV wieku wieś była własnością kościoła pod wezwaniem św. Michała w Krakowie. Co roku mieszkańcy musieli na rzecz kościoła krakowskiego oddawać po 4 koguty, 30 jaj, dwie miary owsa i odrabiać 2 dni w tygodniu pańszczyzny na łanach plebańskich. Dodatkowo zobowiązani byli do dawania podwód do Jędrzejowa i Pińczowa. Proboszcz z Krakowa miał we wsi swój dwór. Były w tym czasie dwie karczmy, dwa gaje dębowe i dwa bory sosnowe oraz dwa stawy. Taki opis wsi zostawił nam Jan Długosz. W XVII wieku dzierżawcami wsi była rodzina Kossowskich. W 1827 roku wieś Tur liczyła 67 domów i 337 mieszkańców. Jeszcze na początku XIX wieku istniała tylko jedna wieś Tur. W XIX wieku wieś włączono do gminy i parafii Mierzwin. W końcu XIX wieku folwark Tur dzierżawiła rodzina Węgrzynowiczów.

Tur Górny

Nazwa wsi pochodzi od nazwy wymarłego zwierzęcia "tur". Tur Górny został wyodrębniony w końcu XIX wieku. Wieś należała w tym czasie do gminy i parafii Mierzwin. Mamy zanotowane nazwiska kilku rolników z tej wsi dobroczyńców parafii we Wrocierzu. Są to Mateusz Zabiegło i Józef Węgrzynowicz. Dzierżawcą folwarku we wsi był w 1883 roku Władysław Paszowski.

Tur Piaski

Wieś wyodrębniono w końcu XIX wieku. Nazwa wsi pochodzi od nazwy wymarłego zwierzęcia "tur". W końcu XIX wieku wieś należała do gminy i parafii Mierzwin.

Węchadłów

“Węchadłów” to nazwa dzierżawcza, oznaczająca miejscowość będącą kiedyś własnością człowieka, od imienia którego urobiono później nazwę. W źródłach historycznych naszą miejscowość zapisywano różnie. W 1379 roku jako “Wachadlow”, w 1581 roku- “Węchadlow”. Nazwa pochodzi od słowa “Węchadło” oznaczającego “tego, co wacha, szpiega”. Widocznie któryś z pierwszych właścicieli wsi miał takie przezwisko. Pierwsze wzmianki o Węchadłowie pochodzą z 1379 roku. Na początku XVI wieku właścicielami wsi była rodzina Górskich, która w 1559 roku wzniosła tu zbór ariański. Kilka lat później w 1561 roku miejscowość przechodzi na własność Kołków, gorliwych protestantów. Rodzina Kołków herbu Trąby z posiadała oprócz Węchadłowa również dobra Góry i Zagajów. Pierwszym znanym właścicielem Węchadłowa z tego rodu był Jan Kołek z żoną Barbarą. Ich synami byli Bartłomiej, Walery i Mikołaj. Wdowa po Janie Kołku -Barbara- była dość zaradną kobietą. Jej nazwisko często pojawia się w XVI-wiecznych aktach sądowych. Pani Barbara prowadziła długoletni spór z parafią Wrocierz o kopce graniczne, wycięcie drzew i prace melioracyjne, za sprawą których wyszło jezioro Dobrowoda we Wrocierzu. Kłótnie o łąki nad Mierzawą nie skończyły się wraz ze śmiercią Barbary Kołkowej. Jej synowie kontynuowali rodzinną tradycję “sporów o miedzę”. Z końcem XVII wieku kalwinizm w wyniku kontrreformacji tracił wiernych. Murowany zbór w tej wsi zaczął podupadać. Zamieniono go na spichlerz. Węchadłów został własnością Mikołaja Kołka trzeciego syna Barbary. Bartłomiej Kołek powziął wraz z żoną Anną decyzję o wydaniu córki Barbary za Piotra Dembińskiego z Konar, zaś Stanisław Dembiński wydał córkę za Mikołaja Kołka

z Węchadłowa (1593). W ten sposób nazwisko Dembińskich po raz pierwszy pojawiła się w tych stronach.

Wrocieryż

Początki miejscowości sięgają XIII wieku, gdy w 1239 roku Sando syn Dobiesława nadaje tą wieś klasztorowi mogiłskiemu wraz z jeziorem Dobrowoda. Jezioro to musiało być duże skoro wymienia się je w dokumentach oddzielnie. Mieszkańcy wsi zobowiązani byli do licznych posług na rzecz klasztoru. Kiedyś wieś ta nazywała się też "Vrocisir", "Wrociżyrz" lub "Wrocirzyrz". Obecna nazwa pierwszy raz wymieniona został w roku 1787. Nazwa wsi pochodzi od staropolskiego imienia Wrocisław poprzez dodanie końcówki -ryż.

Zawale Niegosławskie

W 1885 roku po raz pierwszy pojawiają się nazwa tej wsi. Nazwa pochodzi od słowa "wał". We wsi istniał młyn. W końcu XIX wieku Zawale należało zapewne do gminy i parafii Mierzwin.

Zagajów

Wieś po raz pierwszy wymieniona w 1579 roku w spisach poborowych powiatu ksiąskiego. Wieś ma ciekawą nie odkrytą jeszcze historię. W XVI istniał tu kościół i parafia Zagajów. Kiedyś wieś nazywała się Zagajów Wielki. Kto i kiedy erygował tu parafię oraz kto wybudował tu kościół wymaga oddzielnych badań w dawnych kronikach kościelnych. Parafia ta obejmowała tylko obecny Zagajów i Zagajówek, wtedy Zagajów Wielki i Mały. Parafie zakładano tylko w dużych wsiach. Taka była też w XVI wieku wieś Zagajów. W Zagajowie i Zagajówku w 1579 roku właścicielami byli: biskup krakowski oraz Bartłomiej Kołek z Węchadłowa. W tych wsiach mieszkało 10 kmieci na 5 łanach ziemi. Mieszkało też we wsi 3 zagrodników, 7 chałupników, 9 komorników i 7 rzemieślników. Była to duża wieś i ważny ośrodek rzemieślniczy. Wdowa po Janie Kołku, Barbara za zgodą klasztoru miechowskiego zbudowała tamę na pobliskiej rzece i wybudowała kanał do swojej sadzawki w Zagajowie. Działo się to w latach sześćdziesiątych lub siedemdziesiątych XVI wieku. W 1595 roku opisując parafię Wrocieryż podczas wizytacji biskupiej wymieniono w jej składzie już Zagajów i Zagajówek czyli Zagajów Wielki i Mały. Wynika z tego, że z niewiadomych powodów zlikwidowano parafię w tej wsi. Na początku XIX wieku wieś należała do rodu Tomickich, mieszkało w niej 220 mieszkańców w 27 domach. W końcu XIX wieku wieś liczyła 47 samodzielnych gospodarzy na 161 morgach ziemi.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1292) formami ochrony zabytków są: wpis do rejestru zabytków; wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa; uznanie za pomnik historii; utworzenie parku kulturowego; ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego wpisano następujące obiekty:

--	--	--	--

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru zabytku
1.	Góry	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP	A.638, decyzja z 15.01.1957 r., 14.01.1972 r.
2.		Kaplica cmentarna rodziny Dembińskich	A.639, decyzja z 14.01.1972 r.
3.		Zespół podworski	A.1055, decyzja z 31.08.1989 r.
		- dwór	
		- budynek gospodarczy	
		- pozostałości zabudowy gospodarczej	
		- park z aleją wjazdową i stawem	
		- najbliższe otoczenie zespołu (ogrodowo-rolniczy rodzaj gospodarowania)	
4.	Michałów	Kościół parafialny pw. Św. Wawrzyńca	A.641, decyzja z 15.01.1957 r., 21.06.1967 r.
5.	Pawłowice	Kaplica pw. MB Częstochowskiej	A.642, decyzja z 28.04.1984 r.
6.	Węchadłów	Zespół dworski	A.643/1-3
		- dwór	A.643/1, decyzja z 30.10.1980 r.
		- zbór ariański	A.643/2, decyzja z 16.10.1956 r., 21.06.1967 r. i 30.10.1980r.
		- park	Nr 643/3 z 19.12.1957 r., 30.10.1980r.
7.	Wrocieryż	Kościół parafialny pw. Św. Marcina	A.644, decyzja z 02.10.1956 r., 21.06.1967 r.
8.	Polichno	Gromadzka studnia kieratowa	A.972, decyzja z 08.01.2025r.

Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Właściciel zabytku wpisanego do rejestru zabytków posiada szereg obowiązków i praw, wynikających z ustawy i ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Podkreślenia wymaga, że **obowiązek zapewnienia zabytkowi właściwej opieki spoczywa na jego właścicielu, posiadaczu**, stosownie do art. 5 cyt. ustawy o ochronie zabytków. Opieka nad zabytkiem, polega w myśl przytoczonych przepisów m.in. na zapewnieniu warunków zabezpieczenia i trzymania zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie oraz korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości. Ponadto, zgodnie z art. 6 cyt. **ustawy zabytki chronione są niezależnie od stanu zachowania**.

Zgodnie z art. 36 ust. 1 cyt. ustawy, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków w trybie decyzji wymagają następujące działania przy obiekcie oraz na terenie wpisanym do rejestru zabytków nieruchomych: prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni; wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku; prowadzenie badań

konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru; prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru; prowadzenie badań archeologicznych; przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru; trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje; dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru; zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku; umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych (...) oraz napisów; podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni; poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Nieprzestrzeganie obowiązujących przepisów dotyczących ochrony zabytków grozi konsekwencjami prawnymi wskazanymi m.in. w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Zgodnie z art. 108 cyt. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, kto niszczy lub uszkadza zabytek, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 1 polegające na zniszczeniu zabytku sąd orzeka na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków nawiazkę w wysokości do wartości zniszczonego zabytku. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 1 polegające na uszkodzeniu zabytku sąd orzeka obowiązek przywrócenia stanu poprzedniego, a jeśli obowiązek taki nie byłby wykonalny - nawiazkę na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków w wysokości do wartości uszkodzenia zabytku. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 2 sąd może orzec na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków nawiazkę w wysokości od trzykrotnego do trzydziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia.

Zgodnie z art. 39 ust. 1 Prawo budowlane (Dz. U. z 2019 r. poz. 1186 z późn. zm.) prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ponadto zgodnie z art. 73 ustawy o opiece nad zabytkami osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie albo będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru albo prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Podkreślenia wymaga również art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawy o podatkach i opłatach lokalnych, który zwalnia od podatku od nieruchomości, grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami na szczeblu wojewódzkim, powiatowym i gminnym.

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. z 2024 r. poz. 1292). Gminy między innymi mają dbać o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminy jest: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków nie jest jedną z form ochrony zabytków wymienionych w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 1292) oraz zgodnie z art. 21 jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami. Dodatkowo ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw (Dz.U. Nr 75, poz. 474) istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków poprzez m. in. obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o WZIZT (Warunków Zabudowy i Zagospodarowanie Terenu) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętym m. in. w gminnej ewidencji zabytków.

Zakres gminnej ewidencji zabytków:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- stanowiska archeologiczne;
- historyczne układy ruralistyczne wsi, historyczne układy urbanistyczne gminy;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Włączanie nowych obiektów oraz ich wyłączenie z gminnej ewidencji zabytków musi być dokonywane w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Informacje o zabytkach nieruchomych, które powinna zawierać karta adresowa, określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. nr 113, poz. 661).

Gminna ewidencja zabytków została przyjęta Zarządzeniem Nr O.77.2020 Wójta Gminy Michałów z dnia 31.12.2020r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Michałów. Zawiera ona 212 pozycji, w tym obiekty znajdujące się w rejestrze zabytków i ewidencji wojewódzkiej. Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Michałów na lata 2025-2028 oparty został na GEZ, w której znalazły się karty adresowe:

- architektury i budownictwa (w tym obiekty rezydencjonalne oraz architektury sakralnej);
- cmentarzy;
- stanowiska archeologiczne

Zgodnie z GEZ Gminy Michałów obiekty w niej ujęte występują na obszarze 15 miejscowości.

Zabytki wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków :

- Zespół kościoła par. pw. Wniebowzięcia NMP, XVIII , w miejscowości Góry

- kościół
- dawny cmentarz przykościelny
- ogrodzenie z bramami
- plebania
- kaplica cmentarna rodziny Dębińskich, 1839, w miejscowości Góry
- zespół dworsko-parkowy, XVIII-XIX, w miejscowości Góry
- dwór
- pozostałości zabudowy folwarcznej
- park krajobrazowy z aleją wjazdową
- zespół kościoła par. pw. św. Wawrzyńca w Michałowie
- kościół
- bramka z figurami Archaniołów
- kostnica
- plac cmentarny
- plebania
- cmentarz grzebalny rzymsko-katolicki XIX w. W Michałowie
- kaplica pw. MB Częstochowskiej w Pawłowicach
- zespół podworski (użytkownik Państwowa Stadnina)
 - pozostałości parku
 - aleja kasztanowców
 - magazyn zbożowy
- zespół dworski w Węchadłowie
- dwór z kaplicą Serca Jezusa (k. XIX)
- zbór ariański,
- park geometryczny
- zespół kościoła par. pw. św. Marcina we Wrocieryżu
- kościół
- dzwonnica
- kapliczka grobowa
- ogrodzenie z bramą
- dawny cmentarz przykościelny
- cmentarz grzebalny rzymsko – katolicki we Wrocieryżu
- gromadzka studnia kieratowa w miejscowości Polichno

- cmentarz grzebalny rzymsko – katolicki w Górach
- cmentarz grzebalny rzymsko – katolicki w Michałowie

Ogólny stan zachowania obiektów znajdujących się w ewidencji należy ocenić jako dobry, wymagają jedynie remontu bieżącego. Gminna ewidencja zabytków Gminy Michałów może w przyszłości ulec zmianie ze względu na otwarty charakter zbioru.

Podkreślenia wymaga, że **obowiązek zapewnienia zabytkowi właściwej opieki spoczywa na jego właścicielu, posiadaczu**, stosownie do art. 5 cyt. ustawy o ochronie zabytków. Opieka nad zabytkiem, polega w myśl przytoczonych przepisów m.in. na zapewnieniu warunków zabezpieczenia i trzymania zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie oraz korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości. Ponadto, zgodnie z art. 6 cyt. **ustawy zabytki chronione są niezależnie od stanu zachowania**.

Zgodnie z art. 39 ust. 3 ustawy Prawo budowlane (Dz.U. z 2024 r. poz. 725 z późn. zm.) w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Nieprzestrzeganie obowiązujących przepisów dotyczących ochrony zabytków grozi konsekwencjami prawnymi wskazanymi m.in. w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 108-120 cyt. ustawy).

Art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazuje, że:

1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.
2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Ochrona dziedzictwa archeologicznego prowadzona jest zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, według której obecny poziom cywilizacyjny umożliwia wykorzystanie potencjału kulturowego, ekonomicznego i społecznego dziedzictwa archeologicznego bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na **jego poznanie i obcowanie z autentycznymi, nienaruszonymi zabytkami przeszłości**. W przypadku nieodnawialnych zasobów dziedzictwa archeologicznego oznacza to ochronę zabytków archeologicznych *in situ*, czyli w miejscu ich pierwotnego występowania, przez zachowanie ich dla przyszłych pokoleń w stanie możliwie nienaruszonym.

Art. 31 ust. 1a cyt. ustawy o ochronie zabytków wskazuje konieczność zapewnienia oraz pokrycia kosztów badań archeologicznych przy inwestycjach realizowanych na terenie stanowiska archeologicznego ujętego w ewidencji oraz rejestrze zabytków archeologicznych. Pozwolenie na inwestycje oraz prowadzenie badań archeologicznych wydaje wojewódzki konserwator zabytków w trybie odrębnej decyzji. **Zgodnie z art. 36 ust.1 pkt.5 prowadzenie badań archeologicznych wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.**

Ponadto, art. 32 wskazuje obowiązki wynikające z faktu, że kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany: wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 pkt 3 i ust. 2, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu.

Jeżeli w terminie, określonym w ust. 3, wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane. Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję: pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem; pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia; nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie. Roboty nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3. **Jeżeli w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót.** Okres wstrzymania robót nie może być jednak dłuższy niż 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3. Po zakończeniu badań archeologicznych, o których mowa w ust. 5 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót. O odkryciu przedmiotu, o którym mowa w ust. 1, na polskich obszarach morskich należy niezwłocznie zawiadomić właściwego dyrektora urzędu morskiego. Przepisy ust. 1 pkt 1 i 2 i ust. 3-8 stosuje się odpowiednio.

Należy również przypomnieć, że zgodnie z art. 35 ust. 1 cyt. ustawy **przedmioty będące zabytkami archeologicznymi odkrytymi, przypadkowo znalezionymi albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych, stanowią własność Skarbu Państwa.**

Nieprzestrzeganie obowiązujących przepisów dotyczących ochrony zabytków grozi konsekwencjami prawnymi wskazanymi m.in. w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 108-120 cyt. ustawy).

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Największe znaczenie dla gminy mają zabytki wpisane do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego, ale cenny jest również zasób zabytkowy znajdujący się w gminnej ewidencji zabytków. Spośród szczególnie ważnych obiektów, posiadających wartości historyczne, artystyczne i naukowe wyróżniające je spośród zabytków gminy i regionu warto wskazać:

Do najbardziej wartościowych zabytków obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy Michałów należą:

- **Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP w Górach:**

Kościół stanowi centrum religijne mieszkańców wsi: Góry, Zagajów i okolicznych miejscowości. Parafia promieniuje kulturowo na część gminy oraz stanowi element integrujący mieszkańców. Jest czynnikiem ważnym historycznie, a tym samym kulturowo.

- **Kaplica cmentarna rodziny Dembińskich**

Zabytek ten posiada dużą wartość historyczną oraz naukową ze względu na datę powstania oraz na fundatora, którym była Amelia Dembińska, córka Ignacego Dembińskiego, zarządcy Gór. O wartości artystycznej stanowi forma budowli, zrównoważonej kompozycji nawiązującej do klasycyzmu. Zabytek odnosi się do budowli antycznych.

- **Zespół dworski w Górach**

Obszerna historia zabytku stanowi dużą wartość historyczną oraz naukową. O wartości artystycznej stanowi natomiast wygląd oraz forma budynku.

- **Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca w Michałowie:**

Kościół stanowi centrum religijne mieszkańców wsi: Michałów, Pawłowice, Zagajówek. Parafia promieniuje kulturowo na w/w miejscowości oraz stanowi element integrujący mieszkańców.

- **Zespół dworski w Węchadłowie**

Jego oddziaływaniem jest sama historia, legendy oraz forma architektoniczna. Te fakty czynią z wspomnianego obiektu pewien element kulturotwórczy.

- **Kościół parafialny p.w. św. Marcina we Wrocieryżu**

Kościół stanowi centrum religijne mieszkańców wsi: Wrocieryż, Sędowice, Tur Dolny, Tur Górny, Tur Piaski i innych okolicznych wsi. Parafia promieniuje kulturowo na w/w miejscowości oraz stanowi element integrujący mieszkańców. Jest czynnikiem ważnym historycznie, a tym samym kulturowo.

- **Gromadzka studnia kieratowa**

Historia obiektu stanowi wartość historyczną oraz naukową danego zabytku. Niespotykana już forma budownictwa podkreśla wartość artystyczną danego obiektu. Jako unikalny zabytek techniki zachowany in situ i wymagający interwencyjnych prac zabezpieczających, studnia kieratowa w Polichnie jest zabytkiem o wyjątkowej w skali województwa wartości zabytkowej.

Obiekt jest w bardzo złym stanie. Część ścian oraz dachu jest zawalona. Obiekt wymaga gruntownego remontu i konserwacji uwzględniającej specyfikę drewnianego zabytku, zachowanie ukształtowania polepy wewnątrz części wielobocznej oraz oczyszczenia terenu wokół zabytku.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

W celu właściwej oceny stanu dziedzictwa kulturowego gminy Michałów oraz możliwości gminy w tym zakresie, przeprowadzono analizę SWOT.

MOCNE STRONY GMINY MICHAŁÓW	SŁABE STRONY GMINY MICHAŁÓW
--	--

• dogodne położenie komunikacyjne; • otwartość i przychylność władz samorządowych; • bogata historia gminy Michałów; • środowisko przyrodnicze gminy, sprzyjające promowaniu na tym obszarze aktywnej rekreacji i sportu; • istnienie parków krajobrazowych na terenie gminy i w jej sąsiedztwie; • wysokie walory krajobrazowe gminy; • zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; • dobrze zachowane obiekty sakralne i budynki użyteczności publicznej; • liczne występowanie krzyży i kapliczek przydrożnych;	• zła jakość dróg lokalnych; • brak popularyzacji wiedzy o wartości chronionych obiektów oraz idei ochrony zabytków; • brak zaangażowania społeczeństwa w rozwój gminy; • słabo rozwinięta baza noclegowa; • brak tras turystycznych; • brak bezpośredniego dostępu do dróg krajowych; • niewystarczający stan zabezpieczenia zabytków i postępujący proces ich niszczenia; • mała liczba obiektów zabytkowych, • zły stan techniczny obiektów zabytkowych stanowiących własność prywatną; • brak lub niska wiedza o prawnych zobowiązaniach właścicieli do należytego utrzymania obiektów zabytkowych;
SZANSE GMINY MICHAŁÓW	ZAGROŻENIA GMINY MICHAŁÓW
• pojawienie się funduszy pomocowych wspomagających inwestycje gminne; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami; w tym prace konserwatorskie; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • podniesienie poziomu życia ludzi; • wykorzystanie walorów przyrodniczych i zasobów kulturowych dla rozwoju turystyki; • wzrost świadomości w widzeniu obiektu zabytkowego jako doskonałego produktu turystycznego; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • poprawa dostępności do zabytków przez wprowadzanie nowoczesnych, bazujących na technologiach internetowych systemów informacji turystycznej; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki; • zwiększenie wiedzy o walorach gminy wśród potencjalnych turystów, uwzględnienie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w programach strategicznych gminy;	• brak jasnych i przejrzystych przepisów regulujących działania przy obiektach zabytkowych niewpisanych do rejestru zabytków; • jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: wyłącznie poprzez pryzmat ich gospodarczego wykorzystania lub przeciwnie - jedynie jako zasobu historycznego; • brak skutecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych oraz nowymi lokalizacjami; • brak środków finansowych na infrastrukturę; • niska świadomość mieszkańców gminy na temat dotyczące skarbów kultury, dziedzictwa i tradycji charakteryzujących gminę; • zanieczyszczenie środowiska związane z liczbą pojazdów; • postępująca degradacja zabytków; • klęski i zdarzenia losowe.

7. Założenia programowe Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Program Opieki nad Zabytkami dla gminy Michałów służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów, wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska naturalnego i kulturowego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Przedmiotowe opracowanie wyznacza gminie priorytety w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Prace nad wdrażaniem ustaleń programu oraz monitorowaniem ich postępu należą do zadań samorządu lokalnego. Zadania dla samorządu lokalnego w zakresie opieki nad zabytkami zostały opracowane na podstawie analiz gminnych dokumentów strategicznych, dokumentów programowych wyższego szczebla, diagnozy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, gminnej ewidencji zabytków, a także wcześniejszego programu opieki nad zabytkami dla gminy Michałów.

Przedmiotowy Program w zakresie ochrony zabytków gminy odnosi się do działań, o których mowa w art.4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: *Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:*

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

Działania, które zostaną podjęte w bieżącym okresie obowiązywania programu:

- aktualizacja GEZ tj. sporządzenie karty zabytku – **fragmentu Jędrzejowskiej Kolejki Dojazdowej**, która ujęta jest w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- aktualizacja zasobu stanowisk archeologicznych;
- akcja poszukiwań kapliczek w terenie oraz wpisanie ich do gminnej ewidencji zabytków;
- spotkania z mieszkańcami gminy propagujące ochronę zabytków, zwiększające świadomość mieszkańców

Na podstawie przeprowadzonej oceny stanu dziedzictwa kulturowego gminy, za pomocą analizy SWOT, zostały opracowane priorytety, do których realizacji wyznaczono zadania. Czynności te osiągnięte zostaną w perspektywie długofalowej, wieloletniej, których ostatecznym rezultatem będzie przywrócenie zabytkom gminy właściwych im walorów historycznych i estetycznych.

Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego gminy wykonana na potrzeby programu pozwoliła na wypracowanie priorytetowych działań w zakresie opieki nad zabytkami. Głównymi celami priorytetowymi i kierunkami działań są:

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.	
Kierunki działań	Zadania

Podejmowanie działań w zakresie renowacji i odnowy zabytków	• Prowadzenie prac remontowo – konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność Gminy Michałów. • Realizowanie zadań inwestycyjnych przy obiekcie zabytkowym będącym własnością gminy, przy bezwzględnym przestrzeganiu ustawowego uzyskania konserwatorskiego pozwolenia na prowadzenie prac budowlanych objętych ochroną. • Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na renowację zabytków będących własnością gminy. • Przekazywanie właścicielom obiektów zabytkowych informacji o możliwości pozyskiwania dodatkowego wsparcia finansowego. • Wdrażanie rozwiązań podnoszących atrakcyjność zabytków i obiektów historycznych. • Odpowiednie utrzymanie otoczenia zabytków. • Zahamowanie procesów degradacji zabytków i obiektów o wartościach historycznych, poprawa stanu ich zachowania. • Włączenie problemów związanych z ochroną zabytków do zadań strategicznych, wynikających z koncepcji i planów rozwoju gminy. • Współpraca samorządu ze związkami wyznaniowymi, będącymi właścicielami i zarządcami obiektów sakralnych (kościół, cmentarze). • Określenie stosunków własnościowych i ustalenie szczegółowej lokalizacji z podaniem nr działek geodezyjnych obiektów objętych ewidencją. • Naniesienie ustalonych danych własnościowych obiektów do kart ewidencyjnych. • Ocena stanu technicznego zabytków i sposobu użytkowania zabytków z zasobów komunalnych. • Dokonywanie okresowych przeglądów stanu technicznego zabytków, których właścicielem jest gmina i sporządzanie oceny stanu ich zachowania. • Określenie potrzeb w zakresie remontów, prac restauratorskich i ochrony zabytków, określenie szacunkowej wartości ich przeprowadzania. • Naniesienie wniosków i opinii w sprawie dalszej kwalifikacji obiektów do gminnej ewidencji dóbr kultury. • Nadzór archeologiczno – konserwatorski wszelkich prac ziemnych prowadzonych na obszarach stanowisk archeologicznych. • Opracowanie procedur dotacji na prace budowlane, konserwatorskie i restauratorskie przy obiektach wpisanych do rejestru oraz ujętych indywidualnie w GEZ.
Priorytet II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Badania, aktualizacja i uzupełnienie bazy danych o zabytkach	• Dokonanie przeglądu w terenie z udziałem Sołtysów w każdym sołectwie i weryfikacja posiadanych wykazów. • Kwalifikacja obiektów pod kątem stanu estetycznego. • Wykonanie dokumentacji fotograficznej wszystkich istniejących obiektów. • Bieżąca współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. • Regularne uzupełnienie i uaktualnianie Gminnej Ewidencji Zabytków o uzyskane dane i dokumentację fotograficzną. • Regularna weryfikacja stanowisk archeologicznych uwzględnionych w Gminnej Ewidencji Zabytków. • Poszerzenie informacji o kulturze regionu.
Priorytet III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości	
Turystyczna promocja regionu	• Popularyzacja poszczególnych zabytków oraz krajobrazu kulturowego poprzez ich wyeksponowanie.

	• Oznakowanie obiektów zabytkowych udostępnianych w celach turystycznych. • Opracowanie tablic informacyjnych zamieszczonych za zewnątrz obiektów zawierające podstawowe dane historyczne o obiekcie. • Utrzymanie i bieżąca konserwacja przydrożnych kapliczek oraz miejsc pamięci.
Edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego	• Uczestnictwo w szkoleniach dotyczących kompetencji samorządów w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. • Włączenie tematyki ochrony dóbr kultury do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych i gimnazjach prowadzonych przez gminę. • Publikacja materiałów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w prasie lokalnej i na stronie internetowej Gminy Michałów.

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Programu opieki nad zabytkami realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych w nim priorytetów. Podstawę instrumentarium, stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym programie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
 - aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
 - wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy;
 - wykonywanie decyzji administracyjnych z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.
- instrumenty finansowe:
 - finansowanie prac i konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy;
 - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowanie dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych.
- instrumenty społeczne:
 - prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Michałów;
 - edukacja kulturowa.
- instrumenty koordynacji:
 - realizacja projektów i programów gminy, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy;
 - realizacja poprzez monitoring stanu środowiska kulturowego.
- instrumenty kontrolne:
 - aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;
 - oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy;
 - analizy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. Zasady oceny realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami, po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Gminy w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Wójt będzie sporządzał

sprawozdania z realizacji zadań Programu i przedstawiał je Radzie Gminy oraz Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków.

Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Program będzie służył podejmowaniu planowanych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1292), wójt (burmistrz, prezydent) gminy zobowiązany jest do sporządzania, co dwa lata, sprawozdań z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go Radzie Gminy. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji programu, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Dla priorytetu I - Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego gminy, przyjmuje się następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami:

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo- konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom.
- zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi
- liczba obiektów poddanych pracom zabezpieczającym przed zniszczeniem lub kradzieżą;
- ilość przeprowadzonych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność gminy i pozostałych jednostek.

Dla priorytetu II – Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego, przyjmuje się następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami:

- poziom (%) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego;
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych;
- poziom uzupełnienia i uaktualnienia Gminnej Ewidencji Zabytków o uzyskane dane i dokumentację fotograficzną.
- zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi

Dla priorytetu III – Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Michałów, przyjmuje się następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami:

- poziom wiedzy mieszkańców gminy na temat gminnej ewidencji zabytków;
- liczba zorganizowanych konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jego zabytki;
- ilość oznakowanych obiektów zabytkowych udostępnianych w celach turystycznych;
- ilość opracowanych tablic informacyjnych zamieszczonych za zewnątrz obiektów zawierające podstawowe dane historyczne o obiekcie.
- poziom utrzymania i wykonywania bieżącej konserwacji przydrożnych kapliczek oraz miejsc pamięci.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, prócz określenia zasad i form ochrony i opieki nad zabytkami porusza także zagadnienia finansowania prac przy zabytkach z udziałem

środków państwa. Pomoc finansową państwa mogą uzyskać prace prowadzone wyłącznie w obiektach wpisanych do rejestru zabytków.

Art. 71 ust. 2 wspomnianej wyżej ustawy określa, że sprawowanie opieki nad zabytkiem wpisanym do rejestru zabytków, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich, budowlanych dla obiektów, których właścicielem lub użytkownikiem jest samorząd, stanowi zadanie własne samorządu. Zarówno samorząd jak również podmioty posiadające tytuł prawny do zabytku mogą ubiegać się o dotację celową z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane, m. in. z następujących źródeł:

- własne środki budżetowe gminy Michałów na realizację zadań własnych;
- dotacje podmiotowe dla instytucji kultury, których organizatorem jest samorząd województwa;
- dotacje samorządu województwa dla jednostek samorządu terytorialnego innych szczebli na realizację zadań z zakresu kultury i sztuki;
- dotacje, granty, nagrody samorządu województwa dla podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych;
- środki własne jednostek samorządu terytorialnego różnych szczebli;
- dochody własne instytucji kultury;
- środki prywatne (osób fizycznych, stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych, związków wyznaniowych);
- dotacje i fundusze celowe rządowych i pozarządowych programów pomocowych;
- środki Unii Europejskiej;
- inne środki przewidziane prawem.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Program Ochrony Zabytków wdrażany będzie przez Wójta Gminy Michałów.

Prace konserwatorskie i remontowo – budowlane zabytków wpisanych do rejestru zabytków, mogą być dofinansowane z różnych źródeł i przez różne podmioty. Zabytki wpisane do rejestru zabytków stanowią tylko część wszystkich zabytków znajdujących się na terenie gminy Michałów. To obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków w głównej mierze kształtują krajobraz kulturowy gminy. Są wśród nich obiekty o znacznych walorach historycznych, architektonicznych i estetycznych. Należy dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytkowych obiektów, jak i całej przestrzeni publicznej, pozytywnie wpływał na jakość życia mieszkańców. Ważne też jest, aby wygląd obiektów z obszaru gminy podkreślał bogatą historię, osiągnięcia architektoniczne i urbanistyczne z tego terenu, a turystów i gości przyciągał do częstych odwiedzin oraz zachęcał do dłuższych pobyków w gminie Michałów. Można to osiągnąć, m. in. poprzez podejmowanie zadań nakreślonych w Programie opieki nad zabytkami, w tym prac remontowo-konserwatorskich.

Na prace z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, z budżetu Gminy Michałów mogą zostać udzielone dotacje na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych przy zabytkach nieruchomych, ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków, znajdujących się na terenie gminy Michałów.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować nakłady konieczne na:

- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie elewacji, z uwzględnieniem charakterystycznych dla tego zabytku detali architektonicznych (cokołów, gzymsów, lizen, pilastrów, fryzów, attyk, sterczyn, balkonów, boniowań, frontonów, balustrad, portali, obramowań drzwi i okien, itp.)
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej;
- wymiana pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;

- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- wykonanie instalacji przeciwpożarowej i odgromowej.

Uprawnionymi do ubiegania się o dotacje są wszystkie podmioty, które są właścicielem, użytkownikiem wieczystym lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru, bądź posiadają taki zabytek w trwałym zarządzie.

Z budżetu Gminy Michałów mogą być udzielane dotacje celowe na dofinansowanie prac lub robót przy zabytkach nieruchomych, jeżeli zabytek ten spełnia następujące kryteria:

- zabytek znajduje się na terenie gminy Michałów,
- jest ujęty w gminnej ewidencji zabytków.

Dotacja może być udzielona na sfinansowanie prac lub robót budowlanych przy zabytku, które wnioskodawca zamierza wykonać w roku złożenia wniosku o udzielenie dotacji albo w roku następnym. Dotacja z budżetu Gminy Michałów może być udzielona w wysokości do 50 % nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych. W przypadku zdarzeń losowych (np. pożar, huragan) gdy sytuacja wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót budowlanych.

Dotacja z budżetu Gminy Michałów może być udzielona po wykonaniu prac lub robót i zweryfikowaniu zakresu przeprowadzonych prac lub robót. W przypadku gdy beneficjent na prace lub roboty budowlane przy zabytku otrzymuje również inne środki publiczne, kwota dotacji przyznanej z budżetu Gminy Michałów wraz z kwotami przyznanych na ten cel innych środków publicznych nie może przekraczać 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. Wysokość środków na dotacje w budżecie Gminy Michałów, ustalana jest corocznie. Środki w budżecie rocznym zabezpieczone będą na podstawie złożonych wniosków.

WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH
wpisanych do GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW
Gmina MICHAŁÓW - Powiat Pińczowski – Województwo Świętokrzyskie

Lp.	Obiekt	Adres	Nr rejestru zabytku
1.	Kościół parafialny w zespole Kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP	Góry, 28-411 Michałów Dz. Nr 151	A.638, decyzja z 15.01.1957 r., 14.01.1972 r.
2.	Dawny cmentarz przykościelny w zespole Kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP	Góry, 28-411 Michałów Dz. Nr 151	
3.	Ogrodzenie z bramami w zespole Kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP	Góry, 28-411 Michałów Dz. Nr 151	
4.	Plebania w zespole Kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP	Góry, 28-411 Michałów Dz. Nr 141	
5.	Cmentarz grzebalny rzym.-kat. (w miejscu starego cmentarza przykościelnego)	Góry, 28-411 Michałów Dz. Nr 112	
6.	Kaplica grobowa rodziny Dembińskich	Góry, 28-411 Michałów Dz. Nr 112	A.639, decyzja z 14.01.1972 r.
7.	Dwór w zespole podworskim z najbliższym ogrodowo – rolniczym otoczeniem	Góry, 28-411 Michałów Dz. Nr 201/6	A.1055, decyzja z 31.08.1989 r.
8.	Pozostałości zabudowy folwarcznej w zespole podworskim z najbliższym ogrodowo – rolniczym otoczeniem	Góry, 28-411 Michałów Dz. Nr 201/6	

9.	Park krajobrazowy z aleją wjazdową w zespole podworskim z najbliższym ogrodowo – rolniczym otoczeniem	Góry, 28-411 Michałów Dz. Nr 201/6 (część), 223, 221/2, 201/5 (część), 201/1 (część), 214/4 (część)	
10	Kościół parafialny w zespole Kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca	Michałów, 28-411 Michałów Dz. Nr 1091	A.641, decyzja z 15.01.1957 r., 21.06.1967 r.
11.	Bramka z figurami Archaniołów w zespole Kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca	Michałów, 28-411 Michałów Dz. Nr 1091	
12.	Kostnica w zespole Kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca	Michałów, 28-411 Michałów Dz. Nr 1091	
13.	Plac cmentarny – dawny cmentarz przykościelny w zespole Kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca	Michałów, 28-411 Michałów Dz. Nr 1091	
14.	Plebania w zespole Kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca	Michałów 98, 28-411 Michałów Dz. Nr 1092	
15.	Cmentarz grzebalny rzym.-kat	Michałów, 28-411 Michałów Dz. Nr 1006, 1002, 1003, 1004	
16.	Pozostałości parku w zespole podworskim	Michałów, 28-411 Michałów Dz. Nr 1540/4, 1542/10 (część), 1542/9, 1542/7, 1542/111,	
17.	Aleja kasztanowców w zespole podworskim	Michałów , 28-411 Michałów Dz. Nr 1541	

18.	Magazyn zbożowy w zespole podworskim	Michałów, 28-411 Michałów Dz. Nr 1542/111	
19.	Kaplica pw. MB Częstochowskiej	Pawłowice, 28-411 Michałów Dz. Nr 904	A.642, decyzja z 28.04.1984 r.
20.	Gromadzka studnia kieratowa	Polichno, 28-411 Michałów Dz. Nr 78, 79	A.972, decyzja z 08.01.2025r.
21.	Dwór z kaplicą Serca Jezusa w zespole dworskim	Węchadłów, 28-411 Michałów Dz. Nr 282/4, 282/5	A.643/1, decyzja z 30.10.1980 r.
22.	Zbór ariański w zespole dworskim	Węchadłów, 28-411 Michałów Dz. Nr 282/4, 282/5	A.643/2, decyzja z 16.10.1956 r., 21.06.1967 r. i 30.10.1980r.
23.	Park geometryczny w zespole dworskim	Węchadłów, 28-411 Michałów Dz. Nr 282/9, 282/10, 282/11, 282/12, 282/13, 282/14, 282/2, 282/7, 282/4, 280/4, 280/7, 280/8, 280/1, 280/6, 281/2	Nr 643/3 decyzja z 19.12.1957 r., 30.10.1980 r.
24.	Kościół parafialny w zespole Kościoła parafialnego p.w. św. Marcina	Wrocieryż, 28-411 Michałów Dz. Nr 711	A.644, decyzja z 02.10.1956 r., 21.06.1967 r.
25.	Dzwonnica w zespole Kościoła parafialnego p.w. św. Marcina	Wrocieryż, 28-411 Michałów Dz. Nr 711	
26.	Kapliczka grobowa w zespole Kościoła parafialnego p.w. św. Marcina	Wrocieryż, 28-411 Michałów Dz. Nr 711	

27.	Ogrodzenie z bramą w zespole Kościoła parafialnego p.w. św. Marcina	Wrocieryż, 28-411 Michałów Dz. Nr 711	
28.	Dawny cmentarz przykościelny w zespole Kościoła parafialnego p.w. św. Marcina	Wrocieryż, 28-411 Michałów Dz. Nr 711	
29.	Cmentarz parafialny, rzym.-kat., XIX w.	Wrocieryż, 28-411 Michałów Dz. Nr 580	

WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH
wpisanych do GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW
Gmina MICHAŁÓW - Powiat Pińczowski – Województwo Świętokrzyskie

Lp.	Nazwa	Czas powstania	Miejscowość	Adres
1.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy – NEOLIT	Góry	Obszar AZP 94-60 Nr stan. na obszarze: 19 Nr stan. w miejscowości: 1
2.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Góry	Obszar AZP 94-60 Nr stan. na obszarze: 20 Nr stan. w miejscowości: 2
3.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Jelcza Mała	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 23 Nr stan. w miejscowości: 1
4.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - PALEOLIT ?	Jelcza Mała	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 24 Nr stan. w miejscowości: 2
5.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY Osada - OKR. ŚREDNIOWIECZA	Jelcza Mała	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 25 Nr stan. w miejscowości: 3
6.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA	Jelcza Mała	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 26 Nr stan. w miejscowości: 4
7.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA	Jelcza Mała	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 27 Nr stan. w miejscowości: 5
8.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy -OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA	Jelcza Wielka	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 30 Nr stan. w miejscowości: 1

9.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. NEOLITU Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY Osada - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA	Jelcza Wielka	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 28 Nr stan. w miejscowości: 2
10.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy -OKR. ŚREDNIOWIECZA	Jelcza Wielka	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 29 Nr stan. w miejscowości: 3
11.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Michałów - Piaski	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 49 Nr stan. w miejscowości: 1
12.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. WPŁYWÓW RZYMSKICH Osada - OKR. ŚREDNIOWIECZA	Michałów - Piaski	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 50 Nr stan. w miejscowości: 2
13.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Michałów	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 51 Nr stan. w miejscowości: 3
14.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. WPŁYWÓW RZYMSKICH	Michałów	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 52 Nr stan. w miejscowości: 4
15.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Michałów	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 53 Nr stan. w miejscowości: 5
16.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Michałów	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 54 Nr stan. w miejscowości: 6
17.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Michałów	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 55 Nr stan. w miejscowości: 7
18.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - II OKR. EPOKI BRĄZU Osada - V OKR. EPOKI BRĄZU/OKR. HALSZTACKI Osada - OKR. WCZESNORZYMSKI	Michałów	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 56 Nr stan. w miejscowości: 8

19.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. WPŁYWÓW RZYMSKICH Osada - OKR. ŚREDNIO-WIECZA	Michałów	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 57 Nr stan. w miejscowości: 9
20.	Stanowisko archeologiczne	Osada - V OKR. EPOKI BRĄZU/OKR. HALSZTACKI Osada - OKR. PÓŹNORZYMSKI Punkt osadniczy - OKR. ŚREDNIOWIECZA	Michałów	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 58 Nr stan. w miejscowości: 10
21.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA	Michałów	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 59 Nr stan. w miejscowości: 11
22.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Michałów	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 60 Nr stan. w miejscowości: 12
23.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Michałów	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 61 Nr stan. w miejscowości: 13
24.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA	Michałów	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 62 Nr stan. w miejscowości: 14
25.	Stanowisko archeologiczne	Cmentarzysko - PÓŹNA FAZA WCZESNEJ EPOKI ŻELAZA Skarb - SCHYLEK EPOKI BRĄZU	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 7 Nr stan. w miejscowości: 1
26.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy – NEOLIT	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 12 Nr stan. w miejscowości: 2
27.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY Osada - OKR. ŚREDNIO-WIECZA	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 18 Nr stan. w miejscowości: 3
28.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA Osada - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 14 Nr stan. w miejscowości: 4

29.	Stanowisko archeologiczne	Osada - V OKR. EPOKI BRĄZU/OKR. HALSZ- TACKI	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obsza- rze: 10 Nr stan. w miejsco- wości: 5
30.	Stanowisko archeologiczne	Osada - II OKRES EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA Osada - WCZESNA EPOKA ŻELAZA	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obsza- rze: 8 Nr stan. w miejsco- wości: 6
31.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - NEOLIT	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obsza- rze: 9 Nr stan. w miejsco- wości: 7
32.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - II OKR. EPOKI BRĄZU Osada - OKR. EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA Osada - OKR. PRAHISTO- RYCZNY	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obsza- rze: 11 Nr stan. w miejsco- wości: 8
33.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obsza- rze: 13 Nr stan. w miejsco- wości: 9
34.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. ŚREDNIO- WIECZA	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obsza- rze: 15 Nr stan. w miejsco- wości: 10
35.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. ŚREDNIO- WIECZA	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obsza- rze: 16 Nr stan. w miejsco- wości: 11
36.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obsza- rze: 17 Nr stan. w miejsco- wości: 12
37.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY Osada - OKR. ŚREDNIO- WIECZA	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obsza- rze: 19 Nr stan. w miejsco- wości: 13
38.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. ŚREDNIOWIECZA	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obsza- rze: 20 Nr stan. w miejsco- wości: 14

39.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. ŚREDNIOWIECZA	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 21 Nr stan. w miejscowości: 15
40.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. ŚREDNIOWIECZA	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 22 Nr stan. w miejscowości: 16
41.	Stanowisko archeologiczne	Ślad osadnictwa - OKR. PRAHISTORYCZNY Osada - WCZESNA EPOKA BRĄZU	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 75 Nr stan. w miejscowości: 17
42.	Stanowisko archeologiczne	Osada - II OKR. EPOKI BRĄZU Osada - SCHYLEK EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA Cmentarzysko - SCHYLEK EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA Osada - OKR. WPLYWÓW RZYMSKICH	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 70 Nr stan. w miejscowości: 18
43.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 73 Nr stan. w miejscowości: 19
44.	Stanowisko archeologiczne	Osada - SCHYLEK EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA	Pawłowice	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 20 Nr stan. w miejscowości: 74
45.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - EPOKA KAMIENIA	Przeclawka	Obszar AZP 95-60 Nr stan. na obszarze: 75 Nr stan. w miejscowości: 1
46.	Stanowisko archeologiczne	Osada - NEOLIT Punkt osadniczy - PÓŹNY OK. WPLYWÓW RZYMSKICH	Przeclawka	Obszar AZP 95-60 Nr stan. na obszarze: 76 Nr stan. w miejscowości: 2
47.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - EPOKA KAMIENIA	Przeclawka	Obszar AZP 95-60 Nr stan. na obszarze: 77 Nr stan. w miejscowości: 3
48.	Stanowisko archeologiczne	kurhan - chronologia nieokreślona	Przeclawka	Obszar AZP 95-60 Nr stan. na obszarze: 78

				Nr stan. w miejscowości: 4
49.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - PÓŹNY OKR. WPŁYWÓW RZYMSKICH	Przecławka	Obszar AZP 94-60 Nr stan. na obszarze: 33 Nr stan. w miejscowości: 5
50.	Stanowisko archeologiczne	Osada - MŁODSZY OKR. PRZEDRZYMSKI Osada - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 29 Nr stan. w miejscowości: 1
51.	Stanowisko archeologiczne	Osada - EPOKA BRĄZU Osada - MŁODSZY OKR. PRZEDRZYMSKI Osada - OKR. WPŁYWÓW RZYMSKICH Osada - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA (XI-XIII w)	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 30 Nr stan. w miejscowości: 2
52.	Stanowisko archeologiczne	Osada - NEOLIT Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY Osada - MŁODSZY OKR. PRZEDRZYMSKI Osada - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA (XI-XIII w)	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 31 Nr stan. w miejscowości: 3
53.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY Osada - EPOKA BRĄZU / WCZESNA EPOKA ŻELAZA Osada - MŁODSZY OKR. PRZEDRZYMSKI	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 32 Nr stan. w miejscowości: 4
54.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY Osada - WCZESNA EPOKA ŻELAZA Osada - WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	Sędowice-Helenówka	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 33 Nr stan. w miejscowości: 5
55.	Stanowisko archeologiczne	Osada - WCZESNA EPOKA ŻELAZA Osada - WCZESNE ŚREDNIOWIECZE (XI-XIII w) Osada - PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	Sędowice-Helenówka	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 34 Nr stan. w miejscowości: 6
56.	Stanowisko archeologiczne	Osada - EPOKA BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY	Sędowice-Helenówka	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 35 Nr stan. w miejscowości: 7
57.	Stanowisko archeologiczne	Obozowisko - NEOLIT	Sędowice-Helenówka	Obszar AZP 93-60

				Nr stan. na obszarze: 36 Nr stan. w miejscowości: 8
58.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - NEOLIT	Sędowice-Helenówka	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 37 Nr stan. w miejscowości: 9
59.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Sędowice-Helenówka	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 38 Nr stan. w miejscowości: 10
60.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Sędowice-Helenówka	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 39 Nr stan. w miejscowości: 11
61.	Stanowisko archeologiczne	Osada - WCZESNA EPOKA ŻELAZA	Sędowice-Helenówka	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 40 Nr stan. w miejscowości: 12
62.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Sędowice-Helenówka	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 41 Nr stan. w miejscowości: 13
63.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - EPOKA BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA	Sędowice-Helenówka	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 42 Nr stan. w miejscowości: 14
64.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY Osada - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA (XI-XIII w)	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 43 Nr stan. w miejscowości: 15
65.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA (IX-XI w)	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 44 Nr stan. w miejscowości: 16
66.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY Osada - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA (XI-XIII w) Osada - OKR. PÓŹNEGO ŚREDNIOWIECZA	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 45 Nr stan. w miejscowości: 17
67.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA (IX-XI w)	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 46

				Nr stan. w miejscowości: 18
68.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 47 Nr stan. w miejscowości: 19
69.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. ŚREDNIOWIECZA	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 48 Nr stan. w miejscowości: 20
70.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 49 Nr stan. w miejscowości: 21
71.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY Punkt osadniczy - OKR. PÓŹNEGO ŚREDNIOWIECZA	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 50 Nr stan. W miejscowości: 22
72.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 51 Nr stan. w miejscowości: 23
73.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY Osada - OKR. PÓŹNEGO ŚREDNIOWIECZA	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 52 Nr stan. w miejscowości: 24
74.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 53 Nr stan. w miejscowości: 25
75.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PÓŹNEGO ŚREDNIOWIECZA	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 54 Nr stan. w miejscowości: 26
76.	Stanowisko archeologiczne	Osada - MŁODSZY OKR. PRZEDRZYMSKI	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 55 Nr stan. w miejscowości: 27
77.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY Osada - OKR. PÓŹNEGO ŚREDNIOWIECZA	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 56 Nr stan. w miejscowości: 28

78.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. ŚREDNIO-WIECZA (XII-XIV)	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 57 Nr stan. w miejscowości: 29
79.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 58 Nr stan. w miejscowości: 30
80.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIO-WIECZA (X-XII w)	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 59 Nr stan. w miejscowości: 31
81.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 60 Nr stan. w miejscowości: 32
82.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 61 Nr stan. w miejscowości: 33
83.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 62 Nr stan. w miejscowości: 34
84.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PÓŹNEGO ŚREDNIOWIECZA	Sędowice	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 63 Nr stan. w miejscowości: 35
85.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - NEOLIT Cmentarzysko - EPOKA BRĄZU	Tomaszów	Obszar AZP 94-60 Nr stan. na obszarze: 12 Nr stan. w miejscowości: 1
86.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - NEOLIT	Tomaszów	Obszar AZP 94-60 Nr stan. na obszarze: 21 Nr stan. w miejscowości: 2
87.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - EPOKA KAMIENIA	Tomaszów	Obszar AZP 94-60 Nr stan. na obszarze: 22 Nr stan. w miejscowości: 3
88.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - EPOKA KAMIENIA	Tomaszów	Obszar AZP 94-60 Nr stan. na obszarze: 23

				Nr stan. w miejscowości: 4
89.	Stanowisko archeologiczne	Osada - WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	Tur Dolny	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 73 Nr stan. w miejscowości: 1
90.	Stanowisko archeologiczne	Osada - WCZESNA EPOKA BRĄZU Osada - II OKRES EPOKI BRĄZU Osada - SCHYLEK EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA Osada - OKRES WPLÝWÓW RZYMSKICH	Tur Dolny	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 5 Nr stan. w miejscowości: 2
91.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. HALSZTACKI	Tur Dolny - Busina	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 48 Nr stan. w miejscowości: 3
92.	Stanowisko archeologiczne	Cmentarzysko - OKR. PRAHISTORYCZNY LUB OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA	Tur Dolny	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 1 Nr stan. w miejscowości: 4
93.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA	Tur Dolny	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 2 Nr stan. w miejscowości: 5
94.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - NEOLIT	Tur Dolny	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 3 Nr stan. w miejscowości: 6
95.	Stanowisko archeologiczne	Osada - WCZESNA EPOKA BRĄZU Osada - V OKR. EPOKI BRĄZU/OKR. HALSZTACKI Osada - SCHYLEK EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA Osada - OKRES WPLÝWÓW RZYMSKICH	Tur Dolny	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 4 Nr stan. w miejscowości: 7
96.	Stanowisko archeologiczne	Osada - II OKR. EPOKI BRĄZU Osada - OKR. HALSZTACKI Cmentarzysko ? - SCHYLEK EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA	Tur Dolny	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 6 Nr stan. w miejscowości: 8

		Osada - - SCHYLEK EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA Osada - PRAHISTO- RYCZNA		
97.	Stanowisko archeologiczne	Osada - III - V OKR. EPOKI BRĄZU	Tur Dolny - Busina	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obsza- rze: 46 Nr stan. w miejsco- wości: 9
98.	Stanowisko archeologiczne	Osada - V OKR. EPOKI BRĄZU Punkt osadniczy - II OKR. EPOKI BRĄZU Punkt osadniczy - WCZE- SNA EPOKA ŻELAZA	Tur Dolny - Busina	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obsza- rze: 47 Nr stan. w miejsco- wości: 10
99.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. EPOKI BRĄZU	Tur Dolny - Busina	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obsza- rze: 49 Nr stan. w miejsco- wości: 11
100.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - NEOLIT Osada - II OKR. EPOKI BRĄZU Osada - OKR. HALSZTACKI Osada - SCHYLEK EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻE- LAZA Cmentarzysko - WCZESNA EPOKA ŻELAZA Osada - MŁ. OKR. PRZEDRZYM- SKI Cmentarzysko - MŁ. OKR. PRZE- DRZYMSKI Osada - OKR. WPLYWÓW RZYMSKICH	Tur Dolny - Busina	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obsza- rze: 50 Nr stan. w miejsco- wości: 12
101.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Tur Dolny - Busina	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obsza- rze: 51 Nr stan. w miejsco- wości: 13
102.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Tur Dolny - Busina	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obsza- rze: 52 Nr stan. w miejsco- wości: 14
103.	Stanowisko archeologiczne	Osada - WCZ. I ŚRODK. OKR. LATEŃSKI	Tur Dolny - Busina	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obsza- rze: 53 Nr stan. w miejsco- wości: 15
104.	Stanowisko archeologiczne	Osada - WCZESNA EPOKA BRĄZU Cmentarzysko - WCZESNA EPOKA BRĄZU Osada - IV OKR. EPOKI BRĄZU PO WCZESNĄ EPOKĘ ŻELAZA	Tur Dolny	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obsza- rze: 68 Nr stan. w miejsco- wości: 16

		Osada - WCZESNA EPOKĘ ŻELAZA Osada - OKR. WPLÝWÓW RZYMSKICH		
105.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. EPOKI BRĄZU Osada - OKR. WPLÝWÓW RZYMSKICH Ślad osadnictwa - OKR. ŚREDNIOWIECZA	Tur Dolny	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 71 Nr stan. w miejscowości: 17
106.	Stanowisko archeologiczne	Osada - II OKR. EPOKI BRĄZU Osada - SCHYLEK EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA Cmentarzysko - SCHYLEK EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA Osada - OKR. WPLÝWÓW RZYMSKICH	Tur Dolny	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 69 Nr stan. w miejscowości: 18
107.	Stanowisko archeologiczne	Osada ? - WCZESNA EPOKA BRĄZU 5 Osad/Cmentarzysko ? - II OKR. EPOKI BRĄZU 6 Osad/2 Cmentarzyska - OD SCHYLEKU EPOKI BRĄZU PO WCZESNĄ EPOKĘ ŻELAZA	Tur Dolny	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 72 Nr stan. w miejscowości: 19
108.	Stanowisko archeologiczne	Obozowisko - NEOLIT	Tur Górny	Obszar AZP 92-60 Nr stan. na obszarze: 26 Nr stan. w miejscowości: 1
109.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Tur Górny	Obszar AZP 92-60 Nr stan. na obszarze: 27 Nr stan. w miejscowości: 2
110.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. ŚREDNIOWIECZA (XII - XIV w)	Tur Górny	Obszar AZP 92-60 Nr stan. na obszarze: 28 Nr stan. w miejscowości: 3
111.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. NEO-LITU/WCZESNEJ EPOKI BRĄZU Osada - SCHYLEK EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA Osada - OKR. WPLÝWÓW RZYMSKICH Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 68 Nr stan. w miejscowości: 1

		Osada - WCZESNE ŚREDNIOWIECZE (XI-XII W.)		
112.	Stanowisko archeologiczne	Osada - V OKR. EPOKI BRĄZU/OKR. HALSZTACKI	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 54 Nr stan. w miejscowości: 2
113.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 55 Nr stan. w miejscowości: 3
114.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - EPOKA BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 56 Nr stan. w miejscowości: 4
115.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - EPOKA KAMIENIA	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 57 Nr stan. w miejscowości: 5
116.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 58 Nr stan. w miejscowości: 6
117.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 59 Nr stan. w miejscowości: 7
118.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 60 Nr stan. w miejscowości: 8
119.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 61 Nr stan. w miejscowości: 9
120.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - NEOLIT Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 62 Nr stan. w miejscowości: 10
121.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - NEOLIT	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 63 Nr stan. w miejscowości: 11
122.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. WPLYWÓW RZYMSKICH	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61

		Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY		Nr stan. na obszarze: 64 Nr stan. w miejscowości: 12
123.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 65 Nr stan. w miejscowości: 13
124.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 66 Nr stan. w miejscowości: 14
125.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 67 Nr stan. w miejscowości: 15
126.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - PALEOLIT ?	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 69 Nr stan. w miejscowości: 16
127.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 70 Nr stan. w miejscowości: 17
128.	Stanowisko archeologiczne	Osada - WCZESNE ŚREDNIOWIECZE (X-XII W.)	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 71 Nr stan. w miejscowości: 18
129.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. WPLYWÓW RZYMSKICH	Tur Piaski	Obszar AZP 92-61 Nr stan. na obszarze: 72 Nr stan. w miejscowości: 19
130.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - II OKR. EPOKI BRĄZU	Tur Piaski	Obszar AZP 92-60 Nr stan. na obszarze: 25 Nr stan. w miejscowości: 20
131.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY Osada - OKR. WPLYWÓW RZYMSKICH	Tur Piaski	Obszar AZP 92-60 Nr stan. na obszarze: 39 Nr stan. w miejscowości: 21
132.	Stanowisko archeologiczne	4 KURHANY	Węchadłów	Obszar AZP 94-60 Nr stan. na obszarze: 10 Nr stan. w miejscowości: 1

133.	Stanowisko archeologiczne	Osada - NEOLIT Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Węchadłów	Obszar AZP 94-60 Nr stan. na obszarze: 24 Nr stan. w miejscowości: 2
134.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. ŚREDNIO-WIECZA	Węchadłów	Obszar AZP 94-60 Nr stan. na obszarze: 25 Nr stan. w miejscowości: 3
135.	Stanowisko archeologiczne	Osada - EPOKA BRĄZU/EPOKA ŻELAZA Osada - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA (X-XII)	Węchadłów	Obszar AZP 94-60 Nr stan. na obszarze: 26 Nr stan. w miejscowości: 4
136.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - EPOKA BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA Punkt osadniczy - OKR. PÓŹNEGO ŚREDNIOWIECZA	Węchadłów	Obszar AZP 94-60 Nr stan. na obszarze: 27 Nr stan. w miejscowości: 5
137.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY Osada - NEOLIT Osada - EPOKA BRĄZU Osada - EPOKA BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA Cmentarzysko - EPOKA BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA	Węchadłów	Obszar AZP 94-60 Nr stan. na obszarze: 28 Nr stan. w miejscowości: 6
138.	Stanowisko archeologiczne	Osada - NEOLIT (KCWR) Punkt osadniczy - NEOLIT (KPL) Punkt osadniczy - EPOKA BRĄZU	Węchadłów	Obszar AZP 94-60 Nr stan. na obszarze: 29 Nr stan. w miejscowości: 7
139.	Stanowisko archeologiczne	Osada - NEOLIT	Węchadłów	Obszar AZP 94-60 Nr stan. na obszarze: 30 Nr stan. w miejscowości: 8
140.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - EPOKA KAMIENIA	Węchadłów	Obszar AZP 94-60 Nr stan. na obszarze: 31 Nr stan. w miejscowości: 9
141.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Węchadłów	Obszar AZP 94-60 Nr stan. na obszarze: 32 Nr stan. w miejscowości: 10
142.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - EPOKA BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 64

		Osada - - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA (X-XII w)		Nr stan. w miejscowości: 1
143.	Stanowisko archeologiczne	Cmentarzysko - OKR. EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA	Wrocieryż	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 38 Nr stan. w miejscowości: 2
144.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - PALEOLIT GÓRNY Osada - OKR. WPLYWÓW RZYMSKICH Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY Osada - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA (X-XII w)	Wrocieryż	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 35 Nr stan. w miejscowości: 3
145.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY Punkt osadniczy - NEOLIT Punkt osadniczy - IV OKR EPO. KI BRĄZU Punkt osadniczy - OKR. WPLYWÓW RZYMSKICH Osada - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA Punkt osadniczy - OKR. ŚREDNIOWIECZA (XV-XVI w.)	Wrocieryż	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 33 Nr stan. w miejscowości: 4
146.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY Punkt osadniczy -OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA	Wrocieryż	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 32 Nr stan. w miejscowości: 5
147.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy -OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA	Wrocieryż	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 31 Nr stan. w miejscowości: 6
148.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - NEOLIT ? Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Wrocieryż	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 34 Nr stan. w miejscowości: 7
149.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY	Wrocieryż	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 36 Nr stan. w miejscowości: 8
150.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Wrocieryż	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 37 Nr stan. w miejscowości: 9

151.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. PRAHISTORYCZNY Osada - OKR. ŚREDNIOWIECZA	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 65 Nr stan. w miejscowości: 11
152.	Stanowisko archeologiczne	Osada - MŁODSZY OKR. PRZEDRZYMSKI Osada - WCZESNY OKR. RZYMSKI Osada - PÓŹNY OKR. RZYMSKI Osada - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA (X-XIII) Osada - OKR. PÓŹNEGO ŚREDNIOWIECZA	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 66 Nr stan. w miejscowości: 12
153.	Stanowisko archeologiczne	Osada - II OKR. EPOKA BRĄZU	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 67 Nr stan. w miejscowości: 13
154.	Stanowisko archeologiczne	Osada - II OKR. EPOKA BRĄZU	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 68 Nr stan. w miejscowości: 14
155.	Stanowisko archeologiczne	Osada - WCZESNA EPOKA ŻELAZA Cmentarzysko - WCZESNY OKR. RZYMSKI Punkt osadniczy - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA ?	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 69 Nr stan. w miejscowości: 15
156.	Stanowisko archeologiczne	Osada - SCHYLEK EPOKI BRĄZU/WCZESNA EPOKA ŻELAZA Osada - MŁODSZY OKR. PRZEDRZYMSKI	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 70 Nr stan. w miejscowości: 16
157.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY Osada - OKR. PÓŹNEGO ŚREDNIOWIECZA	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 71 Nr stan. w miejscowości: 17
158.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY Punkt osadniczy - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA XI-XIII w) Osada - OKR. PÓŹNEGO ŚREDNIOWIECZA	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 72 Nr stan. w miejscowości: 18
159.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - NEOLIT	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 73

				Nr stan. w miejscowości: 19
160.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 74 Nr stan. w miejscowości: 20
161.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PÓŹNEGO ŚREDNIOWIECZA	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 75 Nr stan. w miejscowości: 21
162.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY Punkt osadniczy - OKR. PÓŹNEGO ŚREDNIOWIECZA	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 76 Nr stan. w miejscowości: 22
163.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 77 Nr stan. w miejscowości: 23
164.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 78 Nr stan. w miejscowości: 24
165.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 79 Nr stan. w miejscowości: 25
166.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA (XI-XIII w)	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 80 Nr stan. w miejscowości: 26
167.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY Punkt osadniczy - OKR. WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA (VIII-XI w)	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 81 Nr stan. w miejscowości: 27
168.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. WPLYWÓW RZYMSKICH	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 82 Nr stan. w miejscowości: 28
169.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. PRAHISTORYCZNY	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 83 Nr stan. w miejscowości: 29

170.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. Wczesnego Średniowiecza (XI-XIII w)	Wrocieryż	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 84 Nr stan. w miejscowości: 30
171.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - XVI w.	Wrocieryż	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 76 Nr stan. w miejscowości: 31
172.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - NEOLIT (KCWR) Osada - NEOLIT (KPL) Punkt osadniczy - II-III OKR. Epoki Brązu Osada - Schyłek Epoki Brązu/Wczesna Epoka Żelaza	Zagajów	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 85 Nr stan. w miejscowości: 1
173.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. Epoki Brązu/Wczesna Epoka Żelaza	Zagajów	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 39 Nr stan. w miejscowości: 1
174.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. Prahistoryczny Osada - Schyłek Epoki Brązu/Wczesna Epoka Żelaza	Zagajów	Obszar AZP 93-60 Nr stan. na obszarze: 86 Nr stan. w miejscowości: 2
175.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. Prahistoryczny	Zagajów	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 40 Nr stan. w miejscowości: 2
176.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - Epoka Kamienia Osada - OKR. Halsztacki Osada - OKR. Wpływów Rzymskich Osada - OKR. Wczesnego Średniowiecza (X-XII w)	Zagajów	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 43 Nr stan. w miejscowości: 3
177.	Stanowisko archeologiczne	Osada - V OKR. Epoki Brązu/OKR. Halsztacki	Zagajów	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 41 Nr stan. w miejscowości: 4
178.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - OKR. Prahistoryczny	Zagajów	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obszarze: 42 Nr stan. w miejscowości: 5

179.	Stanowisko archeologiczne	Cmentarzysko - V OKR. EPOKI BRĄZU/OKR. HALSZTACKI Osada - OKR. WCZESNO- LATĘŃSKI	Zagajówek	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obsza- rze: 44 Nr stan. w miejsco- wości: 1
180.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - V OKR. EPOKI BRĄZU	Zagajówek	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obsza- rze: 45 Nr stan. w miejsco- wości: 2
181.	Stanowisko archeologiczne	Osada - OKR. WPLYWÓW RZYMSKICH Osada - OKR. ŚREDNIO- WIECZA	Zagajówek	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obsza- rze: 47 Nr stan. w miejsco- wości: 3
182.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - II OKR. EPOKI BRĄZU Osada - OKR. HALSZ- TACKI Osada - OKR. ŚREDNIO- WIECZA	Zagajówek	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obsza- rze: 48 Nr stan. w miejsco- wości: 4
183.	Stanowisko archeologiczne	Punkt osadniczy - PÓŹNY MEZOLIT ? Osada - V OKR. EPOKI BRĄZU/OKR. HALSZ- TACKI Osada - MŁ. OKR. PRZE- DRZYMSKI/OKR. PÓŹNO- RZYMSKI Osada - OKR. WCZE- SNEGO ŚREDNIOWIECZA (VIII-XI w)	Zagajówek	Obszar AZP 93-61 Nr stan. na obsza- rze: 46 Nr stan. w miejsco- wości: 5